DK
508
.7
V34

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01783437 5

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

НАТАЛЬ ВАХНЯНИН.

ПРИЧИНКИ

ДО ІСТОРІЇ РУСКОЇ СПРАВИ В ГАЛИЧИНІ

В ЛІТАХ 1848—1870.

Передрук з »Основи« з 1871. року.

ЛЬВІВ.
Накладом Льва Лопатиньского.
З друкарні В. А. Шийковского.
1901.

Сю полїтичну розправку подаємо в цїлости головно задля материялу, на якім она основує ся, а про який-то материял в нас може і забуто.

Видавництво.

LIBRARY
JUN 23 1967
UNIVERSITY OF TORONTO
DK
508
.7
V34

Від памятного 1848. року, коли побіч других народів держави австрийскої і ми обявили себе народом, котрий хоче користувати ся наданою Короною конституциєю, і стали домагати ся признаня нам прав народно-політичних, — від того 1848. року минає уже 23 літ тяжкої борби в оборонї тих же прав. До чогож ми доборо-ли ся? Се питанє, котре винен собі всякий поставити, і на котре винен відповісти, заким вступить в ряди тих, котрі на дорозї конституцийній або і поза нею виступають в защитї народу нашого, а котрих загал зве звичайно »політиками«.

Поставленє такого питаня є річию доконечною, бо при відповіди на него насуне ся зараз і друге питанє: які средства уживали ми, борючи ся за справу нашу руску? А за сим кождий пригляне ся близше сим средствам, і тодї аж зможе осудити, чи дорога, котрою ішла політика наша, була доброю, відповідною, веду-чою до цїли, чи була лишень манівцем, веду-чим коли не в пропасть саму, то бодай не до наміреної мети.

Ставлю проте се питанє зараз з початку і

відповідаю: Ми з нашою полїтикою доборолись по 23 лїтах до того, що ниньки так, як в 1848. роцї, вільно нам опять домагатися признання народови нашому єго прав народно-полїтичних. Чи вірна се відповідь, об тім всякий зможе пересьвідчити ся, хто безсторонним оком гляне на Русь нашу Галицку з єї добробитом материяльним і духовим. Всюди майже tabula rasa! і нїхто не годен подибати замітнїйшого слїду, по котрому міг би спізнати і сказати сьміло, що народ наш жиє в конституцийній державі і користує ся свободами конституцийними. Глянеш на село, на городи — і селом, і городами орудує кождий, тілько не нарід руский; а глянеш на просьвічену верству — она сподїє ся з дня на день чогось лучшого, а лучше те: Бог дасть! Де причина того зла? Хто сему виноватий? Може в нашім народї нема сил жизнених до житя конституцийного? Може він не хоче користувати ся свободою? А може ми, просьвічена верства, кажемо лишень, що боремо ся, а тут заложили руки? Нї! І народ хоче полїпшеня своєї долї, бере удїл в житю конституцийнім, і ми боремо ся за права наші народно-полїтичні, тілько все зло походить від того, що ми до борби нашої обібрали не дорогу просту, а згаданий манівець.

В розправі моїй буду старав ся доказати висше виречене, і то не на підставі теорематів, а на підставі звершених фактів. Розправа моя буде проте хронольоґічним зіставленєм і розбором тих важнїйших кроків полїтичних, які подї-

лали ми від 1848. року аж до найновійших часів в обороні прав наших політичних, а позаяк кроки сї операли ся виключно о Відень, то задачию моєю буде зіставленє і розбір деяких меморіялів від 1850. до 1867. року.

Я сподїю ся, що такий перегляд политики нашої буде получений з певним хісном для нас самих. Поставивши собі ясно перед очи: о що, і кілько разів ми у центрального правительства домагали ся, а увидївши, що се центральне правительство кождого разу казало вертати нам з порожним мішком домів, — ми чей по 23-лїтнім досьвідченю прийдемо до переконаня, що нам треба з политикою завернути на иньші стежки.

Я почну від меморіялу, котрий вислала »Рада Руска« в жовтни 1850. р. на руки покійника Сп. Литвиновича до Єго Величества цїсаря Франціска Йосифа.

В меморіялї сїм сказано:

»Виречене Єго Апостольскою Милостю цїсарем Фердинандом I. рівноуправненє всїх народностий, ввело всї народи австрийскі в нову еру, з котрої можна надїятись найкрасших цїлїв для добробиту держави. Деякі народности тїшать ся вже добром, випливаючим з сеї найвисшої ласки; у них війшла вже в житє засада рівноуправненя народного в дотичних законах провінціональних і орґанїзациї властий. Русини вижидають сего добра в найблизшій будуччинї на підставі найласкавійших приречень Єго Милости Цїс. Фердинанда I., котрий найвисшим

розпорядженєм мінїстерияльним з 9. мая 1848. року до ч. 1717 »за щиру і вірну прихильність до найвисшого Дому цїсарского нарід руский хотячи нагородити... розпорядити звелїв, *щоби урядники, які мають бути поставлені в місцевостях заселених Русинами, були сьвідомі язика рускаго, і щоби правительство при обсадженю урядів публичних, так державних як і міских, Русинів яко таких як найбільше узглядняло*".

Опершись на розпорядженю ц. Фердинанда I. з 9. мая 1848. р., мемориял каже дальше:

»Язик є одною з найважнїйших відстав народности. Язик Русинів в Галичинї зістав придавлений за панованя польскої, ворожої Русинам полїтики, і не міг піднестись навіть під пановањєм австрийским при неприхильних давнїйших обставинах. Язик потребує свобідного, незупиненого руху, публичного значіня і практичного уживаня в житю публичнім, щоби достичи до відповідного виобразованя і висшої доконалост Як и для кождого народу, так і для завсїгди вірного руского є орґанїзация властий найбільшої ваги і найзначнїйших наслїдків. Она може народови рускому дати ту повагу і те становище помежи другими народами монархії австрийскої, а іменно в очах другої народности в Галичинї, які єму яко рівноуправненому і рівними правами на зберегане і плеканє народности і язика з другими народами наділеному, в 5. §. державної конституції з 4. мая 1849. р., запоручені були. Нарід руский дав при кождій нагодї незбиті докази своєї непорушної прихильно-

сти до правительства австрийского і найвисшої родини пануючої; він не хитав ся нїколи в своїй вірности, а скріпленє єго було би разом скріпленєм високого правительства в сих далеких окраїнах держави. Однакож, щоби нарід руский так як треба вбив ся в сили, і відповів вимогам конституцийним, до того потреба, щоби поставлені при висших урядах люди були єго проводирами, котрі би не лишень право думали і були сьвітлими мужами, але котрі посїдали би також довірє у народу; а таких людий взяти можна іно зпосеред народу самого.

Після народности дїлять ся Галичани на два табори з ріжними полїтичними віроісповіданями, так майже, що позаяк хто більше або менше до рускої або польскої народности прихиляє ся, він в такій самій мірі і найв. правительству є прихильний. Всї, що належать до иньшої народности окрім польскої і рускої, пристали би або до одної або до другої, після того, як для правительства успособлені.

Нарід руский навик в кождім уряднику бачити сповнителя волї свого найлїпшого Монарха; коли однакож не находить в властях чистого виразу сеї народови рускому обявленої найвисшої волї, і ще заєдно навіть о марну школу сїльску змагати ся мусить; коли ще заєдно свій язик від уряду і суду виключеним бачить, коли в рускій части Галичини урядники несьвідомі рускої мови і письма і не хотячи учити ся єї, ще заєдно поставляні і промовані бувають; коли Русини ще заєдно не сьміють в своїм язиці

писати просьби, обавляючи ся, не без причини, щоби таких задля самого язика не відкидано або лагоджено не по справедливости; коли ще заєдно явна рускість стоїть на перешкоді в посуваню ся на висші уряди — то нарід руский буде мусїв відчужити ся від властий.

Позаяк в теперішній хвили орґанїзация Галичини має бути переведена, то Русини хотять і просять смиренно, щоби в рускій части закон о рівноправности віїшов в житє, і щоби поодинокі урядничі місця були обсаджені такими людьми, котрі, сьвідомі руского язика і письма, народність руску шанують, так в народнім як церковнім і материяльнім зглядї інтересам єї не противостануть, і котрі прихильність свою до народу руского завсїгди заявляли. В особенности просять Русини, коли вже Єго ц. к. Величество зволили неподїльність Галичини заховати, а найвисші становища в руках людий польскої народности зістають, щоби їм хоч деякі висші і впливові місця оставлені були. Се піднесло би нарід в повазї і було би доказом найвисшого довіря і прихильности за єго непорушну вірність і преданість до найвисшої цїсарскої родини.

Нарід руский хоче і просить найсмиренїйше, щоби побіч рускихъ людий і ті мужі других народностий важнїйшими становищами були понаділювані, котрі, яко вірні піддані, народність руску шанують і засадами конституцийними переняті суть, і щоби урядникам, несьвідомим язика руского, був визначений речинець, до котрого они собі знанє єго присвоїти були би в силї«.

Розберімо тепер бодай коротко значінє сего мемориялу.

В мемориялї з жовтня 1850. року упоминаєть ся: »Руска Рада«:

1. Щоби Русини при обсадженю урядів публичних, так державних як і міских, були узгляднені.

2. Щоби деяким Русинам були надані становища вплывові, і

3. щоби язик руский був введений до шкіл і урядів.

Всякий признасть, що наведені жаданя були скромненькі і під кождим зглядом оправдані і управнені. Бо як може народ брати чинну участь в справах і розвою конституційнім держави, наколи єму не подано навіть відповідних средств до розвою сил своїх в природний зовсім спосіб? До того операли ся ті жаданя на виразнім постановленю мінїстериальнім цїсаря Фердинанда I. з 9. мая 1848 р. і §. 5. державної конституциї з 4. мая 1849 р.

Щож одержали Русини в слїд за сим прошенєм?

Дотично перших двох точок відповідь не трудна. Як перед 50-им роком, так і по тім роцї ми не бачимо анї одного Русина, котрий би вийшов на висше становище окрім того, до якого о питомих силах добив ся, і котре на підставі єго науки і спосібностий єму правно належало ся. Про вплывові становища анї гадки. Коли перейдемо в памяти час від 50. до 60. року, подиблемо, що так при урядах полїтичних і су-

дейских, як і фінансових, Русини лишень зрідонька находять ся, і що найвисші становища які їм в участи дістались, були при намісництв становище радника шкільного і секретаря; при окружних і повітових урядах — посади ад'юнктів і актуарів; при краєвім судї — жадні; при окружних судах — денеде становище радника, а впрочім посади ад'юнктів, офіциялів і акцесистів; при магістратї львівскім — конципієнтури; при прокураторії фінансовій — ад'юнктури і практикантури; при краєвій дирекциї скарбу— часом становище радника, а при державній бухгальтериї — посади офіциялів і інґросистів.

З другої сторони побачимо на найвисших посадах Німців і Поляків, та ще таких, котрі рускаго народу не розуміли і не знали, або проти єго навіть ненавистию кипіли. Nomina sunt odiosa. Тому і не будемо наводили поіменно тих панів. Впрочім факт, що Русинам лишень підрядні становища були удїлювані, хоч до висших спосібних людий і межи ними найти було можна, — факт сей доказує, що перші дві точки мимо старань Ради Рускої в 50 роцї лишили ся лишень на папері. Що так а не інакше було доказом сего буде мемориял, котрий пізнїйше подамо, з р. 1861., в котрім Русини на ново о те допрошують ся, о що просили в роцї 1850.

Належить попри тім звернути увагу і на се, що нарід руский в 1848. роцї заслужив ся добре коло держави, проляв не мало крови на полях Угорщини, і був завсїгди титулований: »das treueste Volk«, »die Tiroler des Ostens«...

Належить і об сім згадати, що в тім часї у нас не обявляв ся нїгде другий дух і друге прямованє, крім щонародного, малоруского, »рутеньского«, і що не було нїякої підстави не вірити нам. Мимо того правительство центральне волїло кого иньшого спирати, тілько не нас.

Найбільший результат, до якого дійшла Рада Руска через своє меморандум, було заведенє языка руского яко предмета науки обовязуючої для кождого в школах народних і середних, в східній части Галичини. Правительство вислухало проте жаданє, виражене в точцї третій мемориялу. Щож значила ся ласка, і який хосен був з неї? Відповідь опять не трудна, і сьміло мож сказати, що розпорядженє, дотикаюче ученя языка руского ex officio, без ріжниці на народність, в усїх школах, носило в собі уже зарід до скорої смерти. Яким сьвітом, спитає хто? Ось таким, що таке розпорядженє мусїло викликати сильну опозицию в народї польскім проти языка руского, і роз'ярило ще більше історичний антаґонїзм межи двома тими народами. Хто дивив ся живими очима на лїта 1851, 1852, 1853 на молодїж польску з граматиками рускими в руках, той повірить сим словам. Заступники народу польского стали з того часу і думати над способами, якими би знищити згадане постановленє. Они кипіли жовчию, бачучи, що іно їх дїти мусять учитись языка руского, коли противно рускі школярі польского не учать ся. Руганє Русинів не помагало, тож прийняли ся они за інтриґи і доноси. Русь сама, іменно редакто-

ри »Лад« і »Семейних бібліотек«*) подали догідний материял до того. Пишучи не в своїм рідним рускім язиці, а мішаниною з руского і московского, они кинули на руский народ підозрінє, що він хилить ся до московщини, бажає з нею в одно тїло зілляти ся. Підозрінє те ужили зараз Поляки до осягненя своєї цїли, т. є до

*) Тут мусимо примітити, що сей сам редактор приймив ся ниньки за підлу і нерозумну працю, видавати Письмо руске латиньскими черенками. Не входимо в мереторичну вартість того Письма, виходячого від недавна під титулом »Hospodar«, і не дивує нас, що п. Северин Шехович приймив ся за таке дїленько, але підносимо голос для того, що сей пан старає ся вмовити в публику польску, на котрої ласку і підмогу жде, що латиньска азбука зірве міст, по котрому Русь могла би перейти і кинути ся в рамена Московщини. Як би нарід наш так низько упав, щоб аж хотїв зрікати ся своєї индивідуальности, то его і хіньскою азбукою не поратував би нїхто. На щастє наш народ добре тямить, хто він? Але як-раз для того, що знає, хто він, для того і розуміє плохість такої праці, за яку п. Шехович взяв ся. А врешті, до чого сей пан не брав ся?! Служив »Ладою« і „Семейною« Москалеви, тепер служить »Hospodarem« тим Полякам, що туряють ще заєдно о можливости винародовленя Руси, хочби за помочию латиньскої азбуки. Розумна часть інтелїґенциї польскої, стремляча до супокою домашнього, погордить дїлом, котре оскорблює Русина, а подібну працю уважати-ме яко виплив донкшотериї або неуцтва, або подумає: редактор »Лади« хоче — гроший. Ви певно, п. Шехович, знаєте »Abecadnyk dla ditej ruskich«? Може він навіть вашої композициї? Знаєте, яку відповідь дав Катков авторови тої нїсенїтниці? Випечатав: »Абецаднїк для дзєцї польскіх«. Одно дїло гідне другого, а до тої категорії зачисляємо і вашого »Hospodarza«.

знесеня обовязкової науки руского язика в східній части Галичини. Перше донесенє, будьто Русини ґравітують до Росиї (scheinen eine staatsgefährliche Richtung zu nehmen), припадає в 52. роцї, а що небавом язик руский втратив привілей обовязуючого всїх предмета, про се всякий знає.

Щоб до накорінка знищити на будуче подібні забаганки правительства дотично язика руского в школах, Поляки систематично, кілька разів до року, стали висилати подібні доноси на Русинів, не дивлячись на те, чи загал, або чи народне сторонництво терпить на сїм або нї. Доносів таких було мабуть 38, а понеже трудно приходило Русинам о кождім знати і кождий збивати, то стало ся, що в 58. р. правительство саме, повіривши всему, взяло ініціятиву до зреформованя рускої азбуки, се є, до викиненя гражданки і кирилиці.

З того часу і оживили ся межинародні спори і непорозуміня у нас. Русини, видячи своє найбільше добро, язик свій і права народно-полїтичні в небезпеченьстві, стали консолїдувати ся під прапором св. Юра; Поляки закипіли ненавистию проти всего руского, піднесли на ново плян знищеня або винародовленя Руси, а правительство задумало хісновати з домашного роздору на шкоду обох народностий. При напружених відносинах Австриї до Росиї, підчас війни кримскої, наказував розум полїтичний, ослабити Русинів і передати весь вплив на дїла в Галичинї в руки польскі; Поляки знову використували сї

хвилї на скріпленє себе в некористь Русинів. Стан такий тревав аж по рік 1861, аж до поновного зверненя Австриї на дорогу конституцийну, об чім пізнїйше розведемо річ.

Тут належить нам зробити ще одну увагу, котра кождому насунула ся певно, хто прочитав уважно мемориял Ради Рускої з 1850. р. — Отсе стоїть там сказано: »В особенности просять Русини, коли вже Єго ц. к. Величество зволили неподїльність Галичини заховати,... щоби їм хоч деякі висші і впливові місця оставлені були«. Щож в сїм виражене? Виражене те, що в наших часах самі посли рускі виразили, се є, відступленє від жаданя подїлу Галичини! Ким? Через кого? Через Раду Руску в 1850. р. І чи не було се зрадою на народї рускім? Нї, не було, хоч тою Радою орудували навіть ті, з котрих частина засїдає ниньки в виділї »Ради Рускої львівскої«. Тож просимо сей виділ, не вміняти нїкому у гріх те, на що колись сам годив ся, на що годив ся і покійник Григорий, тим більше, що люди, відступивші ниньки від того жаданя, жадають за те в замін рівноуправненя народного, широкого і хосенного, бо скріпляючого обі тукраєві народности.

Кінчимо наші уваги над мамериялом жовтневим з 1850. року тим, що констатуємо факт, що *центральне правительство, взявши нас по 1850. р. в опіку, і форитуючи наш язик крихточку, покинуло нас зараз в слїдуючих роках, оперaючи ся на ложних доносах і приміняючи внутрішну полїтику до заграничної.*

З роком 1860. почало ся в нас в Австрії житє конституцийне. 20. жовтня вийшов дипльом цісарский; 26. лютого 1861. р. видав міністер Шмерлінґ статути для поодиноких країв коронних.

Як заховали ся ми, Русини, під той час?

Всякий пригадає собі, що вість о наданю свобід конституцийних зворушила і в нас широкі надії на получшенє долї. Доношено на нас до Відня, інтриґовано, копано під нами ями, зроблено замах на наше письмо руске, недопускано Русинів до висших становищ в поодиноких урядах, — часи змінили ся, все скінчило ся. Тепер, при житю конституцийнім, вискажемо прилюдно і сьміло наші гадки і кривди; упімнемо ся о своє, придбаємо добра для народу, — буде гаразд в нашій рускій хатї. Так думав кождий, і кождий оживотворив ся надіями.

У сьвятім Юрі ішло ще ревнїйше. Скоро появив ся жовтневий дипльом, ще не знав нїхто, який статут одержить Галичина, а вже зібрали ся на Сьвятий вечер проводирі нашого народу у палатї митрополичій, і давай писати письмо довіря (Vertrauungsadresse) до п. Шмерлінґа. Письмо виготовлено і з ним удала ся окрема депутация до Відня. Ціллю поїздки було, щоб порозуміти ся з міністерством що-до статута краєвого і виборчої ординациї.

Панове депутати заїхали щасливо до Відня і, що найважнїйше, нараджували ся спільно з паном Шмерлінґом над уложенєм статута для Галичини.

Результатом сих нарад був стан річи, посеред котрого нині жиємо, то значить *рвзультатом нарад було засудженв нас на вічну меншість в соймі, зданв нас, як кажуть, на ласку-неласку польскої більшости соймової.* За що? Ото за те, що ми в 50-роцї так вірили в добрі інтенциї центрального ряду, що все були найльояльнїйшими, що писали місяць перед появленєм статута письмо довіря.

Не хочемо ми з сего вивести конклюзию, будьто згадана віра і льояльність були причинами того, що наступило, нї — але в фактї з 26. лютого лежить доказ, що ми, допрошуючи ся у центрального правительства свобід для себе, помилили ся з адресою, бо сей центральний ряд житє конституцийне задумав оперти на иньших засадах, засадах зовсїм противних нашим відносинам і інтересам.

Шмерлінґ знастив в статутї краєвім три курії, збив через те Галичину в одну масу, і перший поклав підставу до польского панованя у нас. А ми? Ми вислали єму письмо довіря, і радили з ним над удержанєм сего панованя. Гарна полїтика! По просту: за ніс нас воджено.

Перше пропамятне письмо в 1861. р. вислане 11. мая. Основою єго були жалї на перепроваджуванє сервітутів в некористь сїльского народу. Наслїдки були так великі, що 11. серпня ще раз треба було пригадати ся пану Шмерлїнґови з тими жалями, а по 11. серпню пішла реґуляция сервітутів тою дорогою, на якій почала ся.

Друге письмо дотикало підвисшеня дотації сьвященьству рускому. В письмі тім стоїть згадано, що вже від десятьох лїт Русини о таке підвисшенє допрошують ся, і що усе іде мабуть ad acta. Наслїдком сего другого мемориялу було, що небавом адмінїстраторам відобрано платнї адмінїстраторскі. Красні овочі!

В третім мемориялї прошено, щоб Институтови Ставропиґійскому передано право печатаня і продажі учебників для шкіл народних. Що се не стало ся зараз за мінїстерства п. Шмерлїнґа, всякому звісно.

Четвертий мемориял з 21. вересня 1861. р. упоминає ся о орґанїзацию ґімназий, відповідну духовим вимогам рускаго народу.

Відповідь на него одержали ми в ухвалї сойму нашого з 22. червня 1867. р., виключаючій язик руский з усїх ґімназий, крім з 4 кляс академічної ґімназиї у Львові.

Але, скаже хто, проводирі наші не могли на перед всего знати, не могли знати, що п Шмерлїнґ виведе їх в поле? На те відповідь легка. Она лежить в питаню: Чому наші проводирі по першім переведеню виборів до сойму краєвого, на підставі статута і з того випливаючої ординациї виборчої, не запротестовали проти всего? Чому брали удїл в житю конституцийнім, чому ішли до сойму? Чому не зложили мандатів посольских?... Чи не бачили они тодї в сїм всїм нарушеня прав природних Русина, підданя нас під геґемонїю польску?

Нї, всего того нїхто не бачив. Проводирі і

політики наші узнали той стан річи за добрий, не протестували проти него, тілько, на диво! *стали опять поза конституційною, леґальною дорогою, писати до Відня нові адреси і пропамятні письма*, в котрих з одної сторони опять заручали вірність і льояльність, а з другої сторони жалували ся, нарікали і плакали над кривдами, яких дізнають на кождім кроці.

В році 1861. посипали ся такі мемориали неначе з мішка. Ми перейдемо їх в коротці, і застановимо ся знову над користями, які нам з них довелись. Здаєть ся нам однакож, що і тут легко прийде ся сконстатувати, що центральне правительство не щиро з нами думало.

Чи не гарний результат?

В пятім мемориалї з 30. вересня 1861. р. виражена поновна просьба о заведенє язика руского в школах і урядах; однакож вис. мінїстерство і сей пятий мемориал зволило зложити ad acta. Розпорядженя бо мінїстериальні, наказуючі, щоби урядники в східній части Галичини виучились до якогось речинця язика руского, ті розпорядженя не можемо уважати яко добуток пятого мемориалу, позаяк мінїстерство нїколи не дбало о екзекутиву.

Пізнїйше поговоримо о дальших мемориалах. На тепер мусимо опять сконстатувати, *що і в 1861. році центральне правительство збувало нас лиш солодкими словами та ласкавим поглядом, а в дїлї самім не дбало зовсїм о орґанїчний і розумний розвій нашого народу.*

Попереду навели ми пять мемориалів з

1861 р., в котрих проводирі наші допоминали ся у центрального правительства полагоди найжизненїйших справ народу нашого; однакож вкінци мусїли ми сконстатувати, що так в квестиї язика руского і его заведеня в житю публичнім, як і в реґуляциї сервітутів і піднесеню дотациї клирови рускому, правительство нїяких уступств не подїяло, що оно зовсїм не дбало о орґанїчний і розумний розвій нашого народу.

В 1861 р. допоминали ся ми єще:

6. Щоби правительство зволило зложити комісию, котра би мала заняти ся уложенєм учебників руских для ґімназий. — Прошенє се стояло в звязи з наведеним уже другим прошенєм, жадаючим нової орґанїзациї шкіл середних в Галичинї. Однакож як до орґанїзациї шкіл, так і до зложеня комісиї в слїдуючих лїтах зовсїм не прийшло. Прошенє розбило ся о тверді мури на Wipplingerstrasse, хоч — треба додати — під той час засїдали наші посли в радї державній, вислугували ся централам і п. Шмерлїнґови своїми голосами, і нераз мали нагоду, пригадувати ся п. мінїстрови з своїми жаданями.

Пізнїйше доперва, мабуть в 1868. р., зложив пан інспектор Янівский одну комісийку до пересмотру »Читанки« о. Тороньского, а комісию, котру нинькы маємо, і котра розвинула враз з »Просьвітою« широку дїяльність, сю комісию маємо завдячувати — Радї шкільній.

7. В липцю 1861. р. допоминали ся Русини о ревізию і випечатанє руского перекладу за-

гально-горожаньского закона (кодексу цивільного), а відтак 18. падолиста тогож самого року о зложенє постійної комісиї до перекладаня на язик руский всїх законів.

Результат сего прошеня був такий, що п. Шмерлїнґ, з великої прихильности до Русинів, осьвідчив нашим послам, що до випечатаня згаданого дїльця у єго грошей не має та щоб Русини підождали красших часів. Се факт і він доказує, що п. Шмерлїнґ навіть 1000 злр. жалував для народу, в котрого будьто імени св. Юр писав письмо довіря, і котрого висланики до ради державної так добре вислугували ся. Опісля зажадав п. Юл. Лавровский звороту переложеного кодекса, а мабуть Інститут Ставропіґійский приймив ся за єго печатанє??

Окрім того домагано ся у правительства центрального ізустно:

1) О поділ Галичини;
2) о ерекцию владичого престолу в Станиславові;
3) о зрівнанє норм інвентарних;
4) о заведенє язика руского в урядах почтових;
5) о вибудованє дому капітульного у Львові;
6) о заведенє інфулатури при обох крилосах;
7) о написї рускі по городах і селах;
8) о реорґанїзацию урядової часописї львівскої;
9) о узгляднєнє урядників-Русинів;
10) о наданє митрополитови достоїньства тайного радника;

11) о підвисшенє дотациї владиці львівскому,
12) о поставленє на рівні парохів у Львові;
13) о дефінітивне обсадженє деяких катехитур і о другі такі важнійші і поменші річ.

Переглянувши те все, кождий прийде до пересьвідченя, що наші проводирі не зле дбали о добро народу нашого, поминувши, що поміж поодинокими точками находимо і жаданя, поставлені не в користь загалу, а більше в хосен певних корпораций або поодиноких осіб. Але не об сім річ: хто працює, той і повинен мати який-такий хосен з своєї праці, і ми, знаючи слабости чоловічі, не дивуємо ся, що межи другими річами прошено п. Шмерлінґа і о інфулатури, о почести для митрополита і о підвисшенє дотациї владиці львівскому... Головна річ лежить в тім, щоб опять здали ми собі справу, котре з наведених жадань правительство центральне заспокоїло?

О скілько нам звісно, то окрім точок пятої і десятої, прочі пішли знову в так званий Papierkorb мінїстерияльний, хибай що деякі з наших урядників, висше поставлених, схотять ся самі признати, що не по заслугам власним і спосібностям, а на підставі девятої точки, дійшли до своїх становищ.

До того всего не можемо не додати ще одної ілюстрациї.

Як кождому звісно, то в 1861. році відбули ся у нас вибори до сойму, і сойм розпочав зараз свою дїяльність. Які-ж внесеня поставлено там в користь народу руского, і які уступ-

ства пороблено в користь меншости соймової recte, послів руских?

Не маємо під рукою записків стеноґрафічних, однакож знаємо позитивно, що кн. Юрий Любомірский внїс прилюдно, щоби язик нїмецкій в публичнім житю заступити з часом язиками польским і руским. Внесенє се було піднесене до рішеня соймового, і в тім дусї мали лагодити ся всї дїла на будуче, які би не прийшли на стіл сойму краєвого. Інакше сказавши: Поляки хотїли з Русинами зложити одну фалянґу проти Нїмців, виперти їх нїмецкі впливи на край, а хісном спільним подїлити ся по справедливости.

Як дуже обі сторони тодї симпатизували з собою, показує факт, що внесенє кн. Любомірского принято одноголосно, без всякої дискусиї і суперечки. Окрім того рішено з помежи руских послів тих вислати до ради державної котрих Русини самі хотїти будуть. Вимінка, котру при сїм зроблено, була, щоб обі сторони, отже і Русини, виступали в Відни солїдарно, і боронили з'єднаними силами автономію краю.

Щож стало ся опісля?

По тих красних, многонадійних і солїдарних виступленях в соймі, посли наші поїхали до Відня, і — звісна річ з одної сторони став пан Шмерлїнґ кокетувати з Русинами, водити їх за ніс; з другої сторони посли наші повірили п. Шмерлїнґови, відлучили ся від послів польских, не боронили автономії, і—зійшовши з дороги конституцийної, почали писати ті мемо-

рияли, про які ми висше згадали. Розуміє ся, що таке поступованє роз'ярило лишень більшість соймову, в котрої руках, на підставі статута краєвого, спочивала доля і будучність Галичини, і оно то було причиною, що навіть тая часть більшости соймової, котра була яко-тако прихильна Русинам, злучила ся з другою, неприклонною розвоєви рускости, і стала від того часу ворожо виступати проти нашого народу.

Ми не дивуємо ся при сім п. Шмерлінґови і єго політиці зглядом Галичини. П. Шмерлінґ, противний в засадї автономії кождого краю коронного, а тим більше Галичини, видячи, що Русини сконсолїдовали ся з Поляками проти него і нїмеччини, глядав лишень за способами якими би міг розбити ту солїдарність; але дивуємо ся, що як-раз наші посли дали ся ужити до такої махінациї, що они, зістаючи в соймі в меншости, не уявили собі наслїдків своєї шмерлінґівскої политики. Бо щож се значило не йти солїдарно з Поляками в радї державній? Се значило крутити там на себе бич, котрим більшість соймова мала бити руский нарід опісля в соймі.

Тодї то і сказали посли польскі нашим памятне слово: »odpłacimy się wam w sejmie«. І дїйсно, дальше дїланє більшости соймової є лишень реєстром ухвал, рішених в некористь народу нашого.

Скаже однакож хто, що рускі посли не могли предвидїти всего зла, тим більше, що п. Шмерлінґ обіцяв їх за вислуги брати в оборону перед більшостию соймовою? На се відпо-

відаємо, що до відгаданя того, щó Русинів в соймі за зірванє солїдарности ждало, не треба було великого розуму полїтичного, а просто треба було розуму хлопского. Преціньрускі посли мусїли знати, що корона з конституційної дороги не зійде, і що нїхто, навіть сто Шмерлїнґів не суть в силї нищити всї соймові ухвали, рішені в некористь Русинів. Корона не може грати ся в іпіжнурки з своїми конституційними орґанами, а хоч звольче санкцию одного або другого закона, то третому і четвертому таку-ж уділить.

Колиж до того зрекапітулюємо ті зиски, які довели ся нам в слїд за мемориялами, то вже як найяснїйше зможемо собі уявити факт, що дорога, обібрана нами в 1861 р., дорога кокетованя з центральним правительством, була невластива і згубна для нас, і що „Рада Руска“, придержуючи ся єї по нинїшний день, пускає миляні баньки, дурить себе і своїх приклонників.

В 1861. р. 25. падолиста проводирі наші писали ще мемориял до п. Шмерлїнґа, слїдуючої основи, котрий в скороченю подаємо.

Покликуючи ся на приреченя цїсаря Фердинанда I. і розпорядженя мінїстерства дїл внутрішних з д. 9. мая 1848, в котрих урядникам-Русинам прирікають ся висші становища, мемориял каже:

»В останнім десятку лїт виробили ся, без всякої провини Русинів, в висших кружках, понятя і погляди дуже неприхильні і неласкаві

для Русинів, і дійшло до того, що ми при намісництві жадного, а при иньших урядах дуже мало урядників-Русинів маємо, та ще на підрядних становищах. Не на нас спочиває вина, бо і межи рускими урядниками суть мужі знамениті талантами, спосібностями і пильностю службовою. Але ся Русинам дуже ворожа система: урядити Галичину так, як урядилась Угорщина (вигнала урядників-Нїмців), та засада постаралась, щоб і тих Русинів, котрі мимо всїх ставлених перепон вийшли висше, усунути і всякого виливу на свою народність збавити. За те узгляднено других, котрі, ісповідуючи другі засади, проти Русинів ворожо настроєні були, більше около придбаня собі прозелитів, як цїсарскої служби заходили ся, і очевидно проти інтересів правительства поступали.

Найновійші вибори в краю, аґітациї і демонстрациї, котрі вже від року край наш непокоять, сьвідчать за тим, що кажемо; бо при всему беруть удїл, як се всїм звісно, по найбільшій части ц. к. урядники, хоч не особисто, то через свої жінки та дїти«.

Мемориял говорить дальше, що через те все народ чим раз більше тратить віру в урядників; а відтак переходить на звичайне поле, яке в кождім мемориялї находити ся мусить, на поле запоручаня, що народ руский був і буде завсїди льояльний не лишень короні, але і правительству. Починаючи з 1809. р., кажуть автори мемориялу, »Русини у всїх сторонах і верствах в Галичинї суть тим одиноким елємен-

том, на котрім в. правительство без жаханя може оперти ся. Ненависть, котрою все руске від сторонництва, австрийскому правительству ворожого, в цїлім краю переслїдоване буває; безчесть і підозріваня, які без підстави і причини кидають ся на руский народ, єго духовеньство і інтелїґенцию, суть найдокладнїйшими і найяснїйшими доказами, як не на руку противному сторонництву вірність Русинів цїсареви і державі. Не дивниця проте, що се сторонництво з всею лютостию кинуло ся на нарід руский. Руского селянина всякими способами кривдять на єго правах і майні, міщанина упослїджають, сьвященика підозрівають о схізму, безчестять і водять на припонї через право презентациї і патронату; урядника зневажають і кривдять, а щоб руска інтелїґенция не засиляла ся молодими людьми і нидїла, то старають ся позбавити молодїж материяльних засобів до науки. У таких відносинах жиємо ми що-до розвою народного«, кінчить мемориял перший свій уступ. Розберемо єго ширше.

Не треба бути Русином, а безсторонним судиєю, щоби пізнати, що стан руского народу в лїтах по 1860-м був невиносний. Мемориял, говорячи за упослїдженє і гнетенє всего, що виступало яко руске посеред просьвічених верств, не помиляє ся в своїм поглядї, а часи ті не так дуже далекі від нас, щоб кождий не міг собі привести на тямку фактичний стан річи в тих лїтах і справдити все. Досить буде пригадати ті наруги, які доводились тодї молодежи рускій

за єї народні убори; ті проєкти, які видумувано на zniszczenie Rusi. Одну часть польскої інтелїґенциї овіяла манїя, кидати ся з всею лютостию на все, що почало жити і дихати житєм руским. Русинів уважано за средство, котре може дати ужити ся до реакциї антиконституцийної, хотячої знищеня елємету польского в Галичинї; уважано за оружє, котрого скріпленя жадає лишень Росия до подібних смертоносних намірів проти Польщі. Були і такі, що не соромили ся приписувати різню в 1848. роцї на мазурщинї Русинам, — одним словом, одна часть інтелїґенциї польскої, не знаюча істориї і неузнаюча істнованя Русинів, силила ся всїми змогами нищити всякий обяв житя руского. А понеже досьвід научив, що таке знищенє найскорше дало-б ся осягнути за помочию інтриґ в висших сферах правительства, то і взяв ся дехто опять за таке нечесне дїло, а в орґанах праси підсувано Русинам тенденциї московскі і прямованє до схізми.

Час той гнету народу руского звуть звичайним іменем: Ґолуховщини, позаяк сей ґраф найзручнїйше ходив коло дїла винародовленя Русинів. Всю інтелїґенцию польску посуджати о подібні злобні наміри не можна і не годить ся. Смолька і єго товариші полїтичні, досить численні, хотїли заєдно певної солїдарности з Русинами. Ми пригадаємо лишень той час, коли демократичне сторонництво виправило похід з скипами до брам св. Юра. Однакож проводирі наші рішили ся уже тодї, іти рука в руку з п.

Шмерлінґом, лишили ся в раді державній, хоч Чехи і польскі посли єї опустили, і почали згубне кокетоване.

Тим поступком проводирі наші помогли знищити весь вплив сторонництва д-ра Смольки на розвій діл в Галичині, а скріпили вплив тих, на котрих прапорі стояло: Niema Rusi.

Житє конституційне в Галичині приберає від сего часу дуже сумний вид. Сойм галицкий, в котрім рускі посли заєдно засїдають, хотя проти статута краєвого заєдно протестують і поділу Галичини домагають ся,—сей сойм стає полем борби a priori. Проти кождого внесеня, чи оно справи народностий дотикало або ні, посли рускі виступають опозиційно, не зважаючи на те, що ся опозиция не мішала зовсім ухвал соймових, що сойм той подавав один закон по другім до санкції корони, і що та-ж корона за радою міністерства потверджувала всї рішеня соймові, хочби і в некористь народу руского ухвалені.

Поступоване послів наших в соймі мусїло-б видати ся навіть кождому безсторонному судиї чистою іграшкою, наколиб ми з другої сторони не знали, що все дїяло ся по указу п. Шмерлінґа та по єго девізї: divide et impera. Відай і не малі надії мусїв робити сей пан руским послам нашим, коли ті не зважали навіть на тяжкі удари сойму галицкого, а линули до міністра як мухи до меду.

З наведеного фактичного стану річий мо-

жна однакож добути слїдуючі пересьвідченя, яко директиви на будуче, а іменно:

1) Що причиною вражди, яка вивязала ся поміж Русинами і Поляками, була нетолеранция взаїмна деяких сторонництв, взявших веденє дїл в свої руки, а відтак впливи еґоїстичні центрального правительства.

2) Що посеред інтелїґенциї польскої находило ся сторонництво, котре бажало сконсолїдованя сил і взаїмного розвою.

3) Що дорога, на котрій посли рускі хотїли добивати ся прав для народу, була блудною, і що належить завернути на иньшу; і

4) що належить Русинам стреміти до того, щоб сторонництво, Русинам прихильне, репрезентоване в соймі краєвім досить численно, вбивало ся чим-раз дальше в сили і переняло в свої руки вплив на устроєнє межинародних взаємин.

Наш орґан*) від початку свого істнованя ісповідував і боронив згадані мисли. Вправдї звертав ся він більше нагально проти самих-же Русинів, вирекших ся індивідуальности своєї народної в користь народу московского або польского, і проти так званих рутенцїв, репрезентованих по части св. Юром, залюбивших ся в центральнім правительстві і надїючих ся на него всею душею і всїм серцем; однакож в своїм часї піднесемо голос наш сьміло і явно і проти тих польских фантастів полїтичних, котрі, си-

*) »Основа«.

дячи за редакторским бюром, одним помахом пера вимазують 15-міліоновий народ руский з картин історії і теперішности. Фантасти ті, пишучи о чім небудь, хотяйби о ultra-рускім, добачають всюди впливи московскі, і всякий обяв житя нашого беруть за Катковскі аґітациї. В той спосіб обминають они всяку справу руску хитро-мудро.

Мемориял з дня 25. падолиста 1861. р. говорить дальше:

»Ми, Русини, допрошували ся у державного міністерства 11. мая о справедливійше переведенє сервітутів; 30. вересня о признанє нам права, уживати в публичнім житю язика нашого і о підвисшенє дотациї духовеньству. Ми надіємо ся і віримо, що ті наші, суспільні і народні взаємини дуже дотикаючі, жаданя і просьби, при справедливости наших домагань і прихильности (Wohlwollen) в. правительства, будуть скоро рішені, а в який спосіб можна би помочи нашій бідній учачій ся молодежи, средства до того зволить Ваша Ексцелєнция (п. Шмерлінґ) сам найти«.

З уступу сего дізнаємо ся, що проводирі наші вірили в якусь прихильність п. Шмерлінґа до справи рускої, і що мимо того, що п. Шмерлінґ прошеня їх з мая і вересня зложив ad acta, они не втратили надії на сю прихильність. Коли до того додамо факт, що пересправи про підвисшенє дотациї сьвященикам були безуспішні через довгих десять літ, то не помилимо ся, коли скажемо: наші проводирі вірили в »Wohlwollen«

п. Шмерлїнґа кріпше, чим ь доґмат de infallibilitate Papae. Тут бо відсилають їх в одній, другій, третій і десятій справі з порожними руками, а они ще заєдно просять, просять, щоби п. Шмерлїнґ помилував хоч молодіж руску з єї убожеством, і — вірять єму!!!

Не підносили би ми сеї річи до такого значіня, колиб не знали, як часто, в наших часах навіть, поодинокі лиця з табору »рутенців« п. Шмерлїнґа, люблять ослаблювати віру в якусь справу тим, що указують на недоповнене приречень противної пактуючої сторони. Наведемо для ілюстрациї лишень один факт.

Анкета »угодова«, кодифікуюча звісне внесене 30. послів наших, покінчила свою працю 28. л. червня 1870. р. Предсїдатель анкети зложив кодифікацию і всї протоколи засїдань (що вимагало доброї кілько-тижневої праці) в руки маршалка сойму, кн. Л. Сапіги — 12. л. липня. Наступив рух виборчий; кожде сторонництво мусїло брати в нїм участь. Видїл краєвий не мав навіть часу, розглянути ся в протоколах анкети, коли 20. серпня зістав скликаний сойм, тревавший мабуть 12 день. Сойм сей мав наглі справи до полагодженя, именно мусїв справдити вибори, писати адресу до корони, і вибирати до ради державної і видїлу краєвого.

Мимо того дали ся посеред Русинів чути голоси, щоби сойм взяв на порядок дневний кодифіковане внесене 30 послів. Голос сей був справедливо піднесений, бо справа полагодженя спорів домашних належить безперечно до пер-

ших і найбільше наглих дїл. Тілько не в той голос обізвали ся рутенцї пана Шмерлїнґа. Они, вірні програмі з 60 років: *жерiть ся Словяни, жери ся Русине з Поляком — нехай Нїмець скористає...* вийшли в клюб послів руских з тим наміром, щоби — будь що будь — знищити в зародї можливе поєднанє двох братних народів з собою, поєднанє не на підставі ласки (Wohlwollen), але справедливости ad ultimum. Вийшовши в клюб, — крилошани межи низше духовеньство і селян — они стали з легонька припускати можливість, що польска більшість соймова не схоче взяти на порядок дневний працю анкети, що она, здає ся, буде старала ся звольчи все дїло, що, одним словом, з полїтики так званої поєднання нїчого не буде. По-при тім указувано на історию, на недодержані пакти Польщі з Русею, пригадувано собі часи Шмерлїнґа, котрий обіцював навіть полїтичний подїл Галичини, еріґованє владицтва в Станиславові (одна мітра більше) і таке друге, і рішено в конець — писати окрему адресу до корони, т. є повернути на давну дорогу нїчого не значучої — пустої — полїтики опозиційної. Короткотревалости каденції соймової »рутенцї« не узгляднили, не узгляднили і те, що видїл краєвий не був в силї приготовити працю анкети на стіл соймовий задля короткого часу і виборів, а проста можливість, що соймова більшість не схоче Русинам признати їх права народні, ся проста і видумана можливість казала »рутенцям« почати полїтику шмерлїнґівску на ново. Чи не чудне дїло?! Шмер-

лїнґови вірили і вірили роками, а більшости соймовій не хотїли завірити на кілька місяцїв. Полїтики »рутеньскої« держали ся від 1860. до 1869. року, а полїтику Лаврівского покинули в протягу двох місяцїв. Отсе розум і такт полїтичний.

Не треба пригадувати, бо часи се недавні, що і »Рада Руска« під управою кр. Павликова приймила рутеньску полїтику за свою, пишучи мемориял новий до віденьских централїстів Гербст-Гискри з просьбою о нове помилованє, о нове »Wohlwollen«. Рутенцїв піддержало в сїм дїлї і сторонництво Каткова, хотяче до нїчого не ведучої опозициї знову з тих причин, як посол Красїцкий сказав, що Катков в Росиї ще не помирив ся з Поляками! Тілько шкода, що оба ті сторонництва зробили з своєю полїтикою дуже велике fiasco. — Спитає хто, яким сьвітом? Ось таким, що они не предвидїли, що партия централїстична, шмерлїнґівска alias, мусить упасти і що небавом вже в радї державній ідея їх централїзацийна, операюча ся на divide et impera, щезне зовсїм з горизонту, а натомість прийде до керми сторонництво прихильне наданю і розширеню автономії поодиноких коронних країв. »Рада Руска« помилила ся таким побитом з адресою і осяде небавом на ледї.

Однакож вернїм до предмету і спитаймо себе, чи п. Шмерлїнґ визначив які стипендиї або запомоги для бідної учачої ся молодїжи рускої? І сам кр. Павликів не потрафить нам дати на те яку-небудь позитивну відповідь. Нове

домагане рутенців зложив отже мимо славного »Wohlwollen« п. Шмерлінґ опять ad acta! Сьміх і сором!

Але не так лихо було із тим »Wohlwollen« пана Ш. Ми діткнемо пізнійше справу о новій орґанізації краю, о котру просили »рутенці« в 1861 р., і при сім будемо мали нагоду доказати, що п. Шмерлінґ хоч не для рускаго народу то бодай для деяких Русинів був прихильний, був »wohlwollend«, і що проте ті-ж »рутенці« мали певну підставу, довіряти і сподівати ся на пана мінїстра.

Ми сказали попереду, що славне »Wohlwollen« пана Шмерлінґа, хоч не обіймало цілої Галицкої Руси з єї інституциями, просьвітою і добробитом, однакож обіймало певну часть інтеліґенциї нашої, згорнувшої ся під прапор так званих »рутеньских« полїтиків наших, і обіцяли пояснити причину, задля котрої ті-ж полїтики вірили в добрі інтенциї пана Шмерлінґа і надіяли ся на єго. Отже вивязуємо ся з обіцянки і будемо говорити о орґанізації, о яку проводирі наші в 1861. р. допоминали ся, і в котрій то допоминці жаданя їх майже кульміновали.

В мемориялї з 25. падолиста 1861. р. читаємо:

»Одно ще лишає ся, на що хочемо звернути особливу увагу Вашої Ексцелєнциї, іменно: щоби урядники-Русини при евентуальних обсадженях місць урядничих особливе були узглядненї. Ми надіємо ся на Бога, що дотеперішний ворожий принцип вже не поверне, що в нашім

краю урядники народности нашої будуть узгляднені, і їм такі становища припадуть, до котрих они на підставі спосібностий своїх і літ службових повне право мають«. — В дальшім уступі сказано: »Нїчо не є так згоже, щоби довірє народу до правительства збудити і плекати, як те, щоб в. правительство свої орґани брало з посеред самого-ж народу. До сих пор так не бувало; треба проте давне лихо направити«. Відтак наступає в мемориялї подрібне вичисленє тих осіб, котрі би достойні були, вийти на висші становища — об чім задля дискреції хочемо промовчати, — а цїле прошенє кінчить ся панеґірикою для пана Шмерлїнґа слїдуючої основи: »Тепер, коли Его Величество судьбу нашої ширшої вітчини зложили в руки Вашої ексцелєнциї, славутного і високодостойного державного мужа, а ми в заміри і прихильність, котру В. Екс. рускому народови до сих пор заявили, безвимінково віримо, то осьміляємо ся наше прошенє в руки Вашої Екц. з найповнїйшим довірєм зложити, і сподїємо ся як найкріпше, що Ваша Екц. зволять узгляднити наші просьби, тим більше, що они суть на часї і доконечні«.

Заким приступимо до близшого розбору сих стрічок, мусимо примітити, що Русини вже давнїйше допоминали ся о щось подібного; що однакож центральне правительство узгляднило тодї цїлу річ на стілько, що в 1861. р. треба було на ново о все те допоминати ся. Але менше з сим, бо ми і не хочемо доказувати, що

проводирі наші, допрошуючи ся о висші становища для поодиноких людий, зле дїло починали, а хочемо пояснити правдиву вартість повисшого прошеня, і здати собі совісно справу, о скілько центральне правительство сповнило єго.

Ми виходимо з того становиска, що жадні права анї привілеї не дадуть ся з'абсорбувати без відповідної орґанїзациї, і для того проти самого прошеня яко такого голосу нашого не підносимо. Питаємо лишень:

1) в яких то обставинах часу просили проводирі наші о повисшу ласку;
2) кого просили;
3) що одержали, і
4) який остаточний хосен могла мати з того Русь Галицка?

Обставини часу були дуже прихильні питаню рускому. Подумаймо, що в 1861. р. почали ся уже демонстрациї полїтичні в конґресовій Польщі, що і у нас в Галичинї віяв в колах польских скрізь дух неконче приязний правительству австрийскому, що тут і там лагоджено ся до повстаня, що загалом час був непевний і тревожний, то мусимо прийти до пересьвідченя, що п. Шмерлїнґ, наколиб тілько був хотїв, мав найкрасшу нагоду, обсадити впливові місця при поодиноких урядах людьми з посеред того народу, котрий славив ся іменем: »Die treuen Tiroler des Ostens«. П. Шмерлїнґ міг був перепровадити орґанїзацию краю з виключним майже узглядненєм урядників-Русинів, а дї-

ло своє міг кождого часу добре покрити зглядами політичними.

Тимчасом бачимо по 1861. році, що найвисші становища, на які допущено Русинів, були становища радників суду або другі менше значнійші. Ані при намісництві, ані при міністерії, о що проводирі також просили, не мали ми в наступаючих літах людий своїх, а деяких, як директора поліції, Хоміньского, зложено навіть з посади. Додаймо до того факт, що п. Шмерлінґ руским голосам в раді державній мав завдячувати жизненість конституції лютової з 1861. року, котрої був автором, що Русини задля піддержаня єго порядків конституційних вирекли ся навіть солїдарности з Чехами і Поляками, то мусимо знову прийти до пересьвідченя, що п. Шмерлінґ, мимо приязних обставин часу, не хотїв скріпленя нашої народности de facto, а лишень грав ся з нашими проводирами »рутеньскими« в піжмурки, уживаючи їх від часу до часу яко средство до легонького гнетеня народности польскої, або лучше сказавши, яреня єї.

Хісна правдивого, тревалого, проводирі для Руси не придбали. А врештї, хочби п. Шмерлінґ був наділив цїлу сотню Русинів більш впливовими місцями, то чи можна в таких ґратифікациях добачати спасенє Руси, котра не могла навіть язика свого ані в школах ані в урядах уживати, котру п. Шмерлінґ самий краєвим статутом і ординациєю виборчою засудив на гельотизм?

Однакож мимо того всего сподївали ся панове „рутенцї“ як найкріпше на п. Шмерлїнґа, вірили в єго безвимінково та ще і кликали славутним державним мужем!

Але скаже хто: Чей наші проводирі мусїли мати якісь певні та розумні підстави до своєї полїтики? Чей, дивлячи ся на факти, бачили безхосенність своїх заходів, чомуж не звернули з блудної стежки?

На се одвічаємо слїдуючим:

Проводирі наші не хотїли для того покинути ся кокетованя з паном Шмерлїнґом, бо він мовляв до них заєдно: »Begnüget euch, meine Herren, mit der administrativen Theilung Galiziens, und die politische wird euch mit der Zeit als eine reife Frucht in den Schooss fallen«. А чи не годні такі словечка, виречені устами мінїстра, чарувати кого-небудь? Ще в наших часах, хотяй 23-лїтне досьвідченє могло всякого інакше пересьвідчити, ще ниньки вірять деякі »рутенцї« кріпко, що корона згодить ся колись на полїтичний подїл Галичини. П. Шмерлїнґ прирікав до того: ериґованє владичого престола в Станиславові, підвисшенє дотациї владиці (суфраґанови) львівскому і парохам львівским, постарав ся о наданє митрополитови достоїньства тайного придворного радника — все те могло проводирів наших скріпляти ще більше в надїях, і промовляло за вигідною полїтикою кокетованя.

Не маємо під рукою дневників ческих з того часу, то і не можемо удїлити ч. читате-

лям нашим всї ті докори, які доводили ся тодї проводирям нашим за їх полїтику. Поминувши, що ославлено їх просто зрадниками на Славянах австрийских, доказовано їм вже тодї безовощність такого накладаня з Нїмцями, накипілими ідеями централїзаторскими. Вже тодї предсказувано Русинам сумні наслїдки, які їх ждуть в соймі галицкім. І дїйсно, сойм сей не дав навіть довго ждати на ухвали, прямуючі так безвимінково до знищеня Руси, як безвимінково проводирі єї вірили в Шмерлїнґа.

Всякому звісно, що підчас повстаня польского житє конституцийне в Галичинї зістало на якийсь час зупинене і заступлене станом облоги. В 1863. р. ледви на кілька днїв зібрав ся сойм, як вже, не полагодивши нї одної справи краєвої, був відрочений. Ту хвилю хотїли проводирі рутеньскі використати і, надїючи ся позаконституцийною дорогою дещо одержати, стали наново писати мемориали. Житя конституцийне застановлене, говорили они, всї народи имперії набувають нових свобід, позискують для себе ширшу автономію, тільки ми одні з причини рухавки польскої засуджені на безчинність, хоч нам більше як кому другому треба би розвивати ся і поступати на перед. Подайте нам щонебудь, ми приймемо ся.

Мемориялів з 1863. року маємо два. Один дотикає заведеня язика рускаго в урядах і судах, другий в школах середних, яко обовязуючого предмета науки. Оба сьвідчать, що мемориали з 1861. року, писані до »славутного« п.

Шмерлінґа не лишили по собі жадних наслїдків, коли в 1863. р. треба було опять о все ab ovo допрошувати ся.

Перейдемо до першого мемориялу. Основа єго така:

»Єго Величество зволили узнати руский язик яко такий ще в 1849. роцї; на підставі же рівноуправненя, вирєченого конституциєю жовтневою, узглядненого єго в ц. к. урядах і судах подвійним способом: 1) зобовязуючи урядників, щоби вучали ся єго (ч. 1631 8. сїчня 849); 2) вводячи єго в уживанє з сторонами рускої народности. Однакож перше розпорядженє не вийшло в практику, бо, як звісно всїм, нїхто не налягав (і п. Шмерлінґ нї?!) на те, щоб урядники вже поставлені учили ся рускаго язика, а при обсадженях нових о знанє єго навіть і не питано. А чейже у всїх корунних краях австрийскої імперії ставляють за вимінку до кождого наділеня урядом, щоби компетент знав краєвий язик? Що-до другого пункту, то, мимо виразних розпоряджень, не здїяно також нї крихточку в хосен народу рускаго. Фактом є, що урядові накази до руских громад і сторін в східній Галичинї по найбільшій части в польскім, часами в нїмецкім, а найрідше в рускім язицї видавано; що всякі переслуханя в спорних річах і в карних або потїтичних іспитованях майже виключно в язицї польскім відбувають ся, і що при остаточних розправах судиї і заступники обжалованих з дуже малими виїмками, хотяй з рускими сторонами, уживають слова польскаго.

Підписані констатують також факт, що в східній Галичині дуже з рідонька який уряд або суд посїдає які-небудь печатані блянкети рускі до посмертних списків, інвентарів, завіщань і других таких справ.

З другої сторони суть повисше наведені розпорядженя недостаточні, щоб вдоволити справедливим жаданям народу руского дотично береженя єго язика, і щоби засаду рівноуправненя на підставі тихже перепровадити можна.

Позволено бо лишень, а не наказано властям і судам, щоби при пересправах письменних з рускими сторонами уживали кирилиці; через що лишено все тілько добрій волї урядників, чи они виконують всесторонно жадане загалу руского і їх заступників, або нї. Язик кождого народу зріс ся в протягу вікув з певним письмом, а тим більше язик руский. Учені лїнґвісти доказали аж надто, що анї латиньскі, анї з тих виробивші ся ческі або польскі букви годять ся, щоби ними всї звуки і відтїни рускої мови віддати, і що лишень кирильскими знаками правильна правопись і форми язика захувати дадуть ся. За уживанєм иньших букв, не кирильских, язик втратить на чистотї і повазї. Уживаню такому противлять ся навіть найвисшими розпорядженями санкціоновані закони шкільні, котрі руский язик лишень руским письмом, так званою кирилицею, виражати наказують. Вкінци мусять підписані ще добавити, що неуживане кирильских букв зупиняє розвій язика ру-

ского, псоває чистоту єго, причиняєть ся до польонїзациї і обиджає народне достоїньство.

Найбільше упосліджене доводить ся язикови рускому від ц. к. нотарів в східній Галичинї. Акти, які они списують, і урядові справи, котрі яко делєґовані судові комісарі ведуть, вистачують ся на польскім язиці. Начальні власти судові не карають за такі безправности та ще апробують їх в такий спосіб, що на тій підставі всї дїла з рускими сторонами в польскім язиці полагоджують.

Такого упосліджена дізнає руский язик від всїх полїтичних, фінансових і почтових урядів. Відкидають они парохіяльні і громадскі урядові сьвідоцтва, дописи і справозданя в рускім язиці, не приймають листів з рускими адресами; така сама доля доводить ся поданям і квітам руским, хочь в польскім язиці списані всюди находять приступ«.

Мемориял указує дальше на оскорблене достоїньства імени руского фактом, звершившим ся 4. червня 1862. р. при ставленю памятника в Стрию у вічну незабудь полягших на полях Маженти і Сольферіна руских жовнярів з полку Гартмана, і жалує ся, що на тім-же памятнику не уміщено написї рускої, як і за те, що капелян ґарнїзоновий, Валля, мав промову в польскім язиці.

»Зваживши такий сумний стан річи— сказано в мемориялї — просять як найсмиреннїйше підписані заступники руского народу:

1) Щоби при кождім обсадженю жадано вика-

зу знаня руского язика і письма, і щоби те жаданє при конкурсових оголошенях було виражене;

2) щоби ц. к. урядам і судам заострено уживанє руского язика в зносинах з рускими сторонами і громадами, і до того підготовлено всї урядові формулярі;

3) щоби таке саме розпорядженє видане було для ц. к. нотарів і адвокатів, а верховні власти виконуванє веого того наглядали, і

4) щоби всїм ц. к. краєвим властям львівскої адмінїстративної части поручений був точний надзір над виконанєм тих всїх розпоряджень та і щоби ті-ж не поводуючим ся в дисциплїнарній дорозї давали догану«.

Сими прошенями кінчить ся мемориял »заступників руского народу«, як они самі себе звуть. Роздивімо ся у сїм полїтичнім актї.

Мемориял з 1863. р. має для нас ту вартість, що представляє нам як найвірнїйше тодїшний сумний стан річи дотично уживаня язика руского в урядах і судах. В кождім бо вершику подибуємо жалї, що не тілько мимо виразних розпоряджень мінїстерияльних (в 1860. р.) суди і уряди в зносинах з сторонами язика руского не уживають, але ще і упосліджають єго, де лишень можуть. З мемориялу дізнаємося дальше, що і розпорядженя мінїстерияльні були недостаточні, щоб вдоволити жаданям народу руского, як і о тім, в чім ті жаданя властиво залежать, і що мінїстерство для їх за-

спокоєня здїяти має. Ту розумімо точки: 1, 2, 3 і 4.

Мемориял сей служить нам заразом яко дуже добре і остре оружє проти всїх, котрі полїтику кокетованя з Радою державною Русинам захвалювали, або ще і нинї захвалювати не соромлять ся. (Згадаймо остатний мемориял Ради Рускої львівскої). Додаймо бо до повїсших жалїв факт, що п. Шмерлїнґ держав під той час керму держави, коли язика рускаго в урядах і судах не уживано і єго упосліджувано, то вже як найкрасше доказали ми, що надїяти ся на Ради державні, на Нїмцїв-централїстів et tutti frutti, значить пусте дїло робити, дїло, котре може одному »заступникови« принести мітру, другому підпомочи до браня »Vorschuss-ів«, але Русь спасти нїколи не гідне. Бо як звести в гармонїю »Wohlwollen« п. Шмерлїнґа з упослїдженєм рускаго язика? Як витолкувати надужитя властий краєвих в тім згляді з єго старанностию (die ruthenische Frage liegt mir sehr am Herzen — мовляв пан Шмерлїнґ нашим »рутенцям«) о добро народу рускаго? Чи не була се крайна облуда з одної сторони, а непростима легковірність з другої? І чи не право думають ті всї Русини галицкі, котрі нинькы боронять полїтику примиреня обох тукраєвих народностий на підставі рівноуправненя через нас самих, без помочи таких облудників? Відповідь на сї питаня легка, і не може нїколи випасти в користь тих людий, що ще нинькы ра-

ді-б з нас поробити слїпих гельотів клїки централїстичної нїмецкої.

Але що і казати. Хто розуміє житє парляментарне з всїми єго хитрощами і підступами з одної сторони, а зимною розвагою і холодним вирахованєм з другої, той певно не припустить можливости, що при теперішнім складї ради державної яке-небудь сторонництво задля позискання одного голосу п. Янівского схоче давати які-небудь концесиї в користь народу руского. Віра в таку можливість є хибай симптоматом якоїсь фіксациї полїтичної.

Не треба нам навіть далеко сягати за фактами на скріпленє вирєченої нами правди. Ось сими днями відограно в палатї панів комедию, котру »Основа« предвиджувала, і проти котрої в імени Русинів Галицких застерігла ся. Барон Кравс піднїс там питанє руске, і хотїв зужити єго яко оружє проти мінїстерства ґр. Гогенварта при ухвалюваню нового буджету. Результат був такий, що буджет перейшов, а над річию п. Кравса перейдено до порядку дневного. Ся подія повинна би стати за новий доказ безхосенности тиралїєрки наших »рутенців«, і в останній годинї здерти злуду з їх незрячих очий.

Кінчаючи наш погляд на мемориял „заступників руского народу“ з 1863. р., ми не можемо не звернути уваги ч. наших читателїв ще на слїдуючу подію. Недавно тому подав наш орґан кондифіковані закони до внесеня 30-ох послів наших з 23. жовтня 1869. р. Дописователь »Слова« з над »руского озера« піднїс проти ан-

кети заміт, що жаданя, поставлені Русинами дотично впровадженя язика руского в урядах, судах і школах, суть незначні, за дуже чемні, недостаточні, і оскорблюють достоїньство наше народне. Ми не відповідали в своїм часі дописователеви з над »руского озера«, бо і не чули потреби. Ниньки однакож можемо се зробити з подвійною користию для тої політики, котру боронимо. Ділo дуже легоньке і просте. Подивім ся, о що просили „рутенці« в мемориялї з 63. р., і потягнїмо лишень паралєлю межи їх чотирма висше наведеними точками, а поодинокими параґрафами анкети.

Жаданє »рутенців« кульмінувало в тім, щоби уряди, суди, адвокати і нотарі в зносинах з рускими сторонами уживали язика руского — от і все! А анкета жадає:

1) цїлковитого рівноуправненя що-до розвою народности в загалї (Арт. I. Уст. I);
2) зносин з рускими сторонами в язиці тихже (Арт. IV. Уст. I);
3) заведеня руского язика яко урядового в повітах переважно руских (Арт. V. Уст. I);
4) докладної сьвідомости руского язика від всїх урядників в східній части Галичини (Арт. VI. Уст. I) і таке друге.

Питаємо, хто красше боронить справу руску в Галичинї, чи ті, що о окрушини з нїмецкого стола просять, чи сї, що на підставі рівноуправненя сьміло жадають того, що народови рускому на тепер доконечне. Нам здаєть ся, що

коли кого, то »рутенців« може дотикати докір оскорблювання достоїньства народу рускаго.

В мемориялї, дотикаючім орґанїзациї шкіл, сказано:

»Найсмиреннїйше підписані заступники рускаго народу просять, щоби рускому язикови в школах середних в східній части Галичини признано такі самі права, якими користує ся язик польский в західній части від 1848. р., именно, щоби язик руский заведено тамже яко предмет науки, всїх обовязуючої. Таке розпорядженє відповідало би справедливости і рівноуправненю, тим більше, що заселяючі західну часть Галичини Русини, сягаючі числом до пів мілїона, і иньші народности після подібного правила мусять учити ся язика польскаго, хотяй не подано їм можливости і свій матерний язик пізнати, позаяк, як звісно, рускаго язика в середних школах в східній Галичинї навіть яко надобовязковаго предмета не учать.

Таке розпорядженє показує ся доконечним також і з других причин. Установами ц. к. мінїстерства справедливости з 9. липня 1860. р. до ч. 10.340 і 28. жовтня 1860. до ч. 13.987 висказано засаду, що зносини ц. к. урядів і судів з сторонами і громадами, всї протоколи і рішеня мають видавати ся в їх матернім язицї; дальше, що і адвокати і нотарі того правила держати ся винні і язика рускаго уживати. Се правне, на рівноуправненю народностий оперте розпорядженє, потребує однакож доконче відповідного образованя молодїжи, — з чого і виходить, що

вся середні школи в східній части Галичини навіщаюча молодіж винна учити ся руского язика яко предмета обовязуючого. До сего треба додати, що вже розпорядженєм ц. к. мінїстерства справедливости з дня 8. сїчня 1849. р. до ч. 163 всїм урядникам в східній части Галичини за обовязок покладено, присвоїти собі в як найкоротшім часї знанє руского язика, в противнім бо разї грожено їм виключенєм від всякої служби в тих частях краю, і відобрано надїю на які-небудь посади урядничі. Відповідно до сих постанов повинні школи середні так бути уряджені, щоби учаща ся молодіж була добре підготовлена в язицї рускім. Смиренно підписані заступники вірнопідданого народу руского в Галичинї просять проте, щоби в. мінїстерство зволило науку руского язика в всїх середних школах східної Галичини піднести до значеня предмета науки, всїх обовязуючої«.

Роздивимо ся ширше у основі сего меморияльу.

Що тикає ся предмету самого, поставленого в мемориялї в формі жаданя, проти єго ми голосу свого не підносимо. Уважаємо бо і ниньки заведенє язика руского в східній части Галичини в школах середних, яко предмету науки всїх обовязуючої, дїлом доконечним і наглячим, коли теорию о спільности краю, виречену 30 послами, хочемо бачити осущену. І ниньки, по евентуальному признаню нам прав наших через сойм краєвий, покаже ся потреба, у всїх школах східної Галичини учити язик рускій без

згляду на народність, хоч в заміну за те і язик польский мусить стати для всїх обовязуючим предметом науки.

Друга річ що-до наслїдків, які мав повисший мемориял, що-до хісна, яким наділив він Русь. Які-ж були сї наслїдки? Відповідь легка, бо як давнїйше так і тепер центральне правительство полагодило дїло з рутеньскими проводирами в той спосіб, що відправило їх з порожними торбами. Кажемо, з порожними торбами, бо моленє і прошенє, не оперте на словах: нам належить ся, а на ласцї, похоже дуже на прошенє прошаків, у боку котрих висить заєдно торба. На доказ всего служить факт, що по 1863. роцї нема нї одного розпорядженя мінїстериального, котре би язик руский поставило на ступени предмета науки обовязуючої, а сей факт повтаряємо, міг би бути доказом достаточним, що ми в радї державній, у централів a la Шмерлїнґ, нїчого допрошувати ся не маємо.

Порівнаймо тепер домаганє рутенцїв з домаганєм наших 30 послів. Що за ріжниця! Коли тамті жадають введеня язика руского лишень яко предмету науки, — жадають наші посли:

1) щоби у всїх школах народних публичних, в місцевостях чисто або переважно руских, язик руский був викладовим. (Уст. III. Арт. III);
2) щоби в школах середних в східній Галичинї були відкриті два віддїли в кождій клясї, з котрих в однім учено би всї предмети в язицї рускім (Уст. III. Арт. IX);

3) щоби на університеті львівскім впроваджено на всї катедри язик руский (Уст. III. Арт. XIX).

Що-до третого пункту, ми без кокетованя з радою державною дійшли уже навіть до певних корисних результатів. Звертаємо увагу на розпорядженє цїсарске, оголошене в Wiener Ztg., котре звучить: »Єго цїс. і кор. апост. Величество зволили постановленєм рішити, щоби на будуче цїлковито усунені зістали всякі ограниченя, котрі стояли на перешкоді відбуваню викладів в язиках польскім і рускім на факультетах: правничо-політичнім і фільольоґічнім університету львівского — і що-до катедр на тих факультетах мають на будуче бути покликувані лишень такі кандидати, котрі цїлковито суть спосібні до викладаня в однім з язиків краєвих«.

Можна сказати, що се в. розпорядженє є першим овочем політики інавґурованої віцемарш. Лаврівским і 30 послами, а не помилимо ся, коли виразимо надію, що сойм краєвий, в котрого руках спочиває доля шкіл середних, піде на будучій уже каденції в слїд за волею цїсарскою і введе руский язик так само в школах середних, як се стало ся на університеті львівскім.

О скілько довідуємо ся, то видїл краєвий виготовив вже кодифікований внесок 30 наших послів, і предложить єго соймови в серпню. Коли, дасть Бог, більшість соймова, вирозумівши ситуацию політично-народну в Галичинї, згодить ся на внесенє 30 послів наших, тодї ми із на-

шою політикою щирого примиреня і вирозуміня станули у мети, і почне ся у нас час орґанізациї і скріпленя народного в користь краю і цілої Австриї. Тодї в однім роцї розтають махінациї наших москвичів в Галичинї, як тане віск перед лицем огня, і они в одній хвилї будуть позбавлені поля, на котрім удавало ся їм до сеї пори засївати зерно панмосквітизма.

Не таїмо перед собою, що посеред більшости соймової найдуть ся ще такі незрячі люди, фантасти, котрі, туряючи о можливости спольщеня Руси ad ultimum, будуть проти признаня Русинам прав їх народних. Однакож, нехай ті панове тямлять, що москвітизм, який у нас повстав, зродив ся лишень через їх дивний безпідставний антаґонїзм до всего руского.

Тепер перейдемо до оцїненя рутеньскої »Denkschrift in Betreff der Theilung Galiziens«.

Обіцянка п. Шмерлїнга: Die politische Theilung Galiziens wird den Ruthenen als eine reife Frucht in den Schooss fallen — не сповнила ся, хотяй »заступники« вижидали єї через повні три лїта, від 1861—1863. року. З другої сторони аж в 1863. роцї стямили ся ті панове, що їх політика опозицийна в соймі a priori і накладане з централїстами віденьскими в радї державній ab invisis є безхосенною, навіть шкідливою для розвою народности рускої. Зувиділи они дальше, що всї меморияли і довірочні письма, якими в остатних роках, мож сказати, засипувано міністерство, не були увінчані ні найменшим

успіхом, і пересьвідчили ся, що п. Шмерлінґ статутом краєвим з 26. лютого 1861. р., мимо всякого »Wohlwollen«, судьбу Руси Галицкої зложив в руки більшости соймової, та що для осягненя своїх намірів треба взяти ся за иньші, як казано, радикальні средства.

З кінцем 1863. р. наступає проте зворот в політиці »рутеньскій«. Він датує ся від 13. жовтня, від поданя пропамятного письма до міністерства, жадаючого поділу Галичини.

Що наш погляд на річ вірний, доказують всї уступи сего пропамятного письма. Наведемо тілько деякі важнїйші.

І так на стор. 7 і 8 стоїть сказано:

»Від введеня в житє статута краєвого з 26. лют. 1861. побачив нарід руский в сім відмінним порядку річий нове, превелике небезпеченьство як для прав народности, так і для добра краю і інтересів всеї держави, позаяк успіванє сих прав і других краєвих законів і заведень зроблено залежним від конституцийного фактора, котрого тревала більшість заєдно заявляла ся неупрошеним противником руского народу, і жизнені інтереси Русинів завсїгди трівожила.

В політичнім згляді побачили себе Русини наново зілляні з польскою народностию і зувидїли перевіс конституцийного впливу тревало в руках тої верстви народу в Галичині, котра анї з загальним добром краю, анї з інтересами держави нїколи щиро не думала.

Задля того зазивано поспішно зараз по оповіщеню нової конституциї з всїх сторін Га-

личини руских послів в соймі і радї державній, щоби серіозно придивили ся положеню краю і поробили правні кроки для усуненя небезпеченьства, котре через сполученє Русинів з Поляками в однім спільнім соймі жизнені інтереси рускоґо народу трівожить.

Заступники рускоґо народу вирозуміли основність тих обав. Однакож з пошанованя, яке мали перед законами, не хотїли піднести завчасно свій голос. Они вірили ще в можливість успішного розвою нової інституциї краєвої, і ждали терпеливо на результати спільних нарад. Але досьвідченя, котрі в протягу майже чотирох лїт при великій витревалости зробили, відтак наглячі краєві справи, котрих рішеня справедливого від галицкого сойму в такий спосіб зложеного годї сподївати ся, і котрі з другої сторони без вспівудїлу сего фактора не можуть бути полагоджені, вложили на соймових у Львові пробуваючих послів обовязок, вволити волю всесторонному наглому жаданю.

Заступники просять проте в імени народу рускоґо: »щоби в. ц. к. мінїстерство зволило у просити корону о найвисше мнїнє в сїм зглядї і по отриманю найв. уповажненя предложило на слїдуючій каденциї ради державної нагляче внесенє такої основи:

Щоби теперішний коруннй край Галичини, з узглядненєм народностий польскої і рускої, подїлити на дві зовсїм відрубні провінциї, і щоби знесено теперішний, обі части обовязуючий, статут краєвий.

Таким побитом осущено би не іно найгорячійше бажанє майже тримілїонової народности, але привернено би краєви супокій і порядок...«

Ми не будемо розбирати питанє, чи подїл Галичини після народностий міг принести Русинам які-то користи на будуче. Питанє се було дуже широко розбиране в »Основі«, именно в дописях з Шельпак. Укажемо лишень на факти:

1) що нарід руский вже в 1861. р. зазивав послів своїх на сойм галицкий, щоби они запротестували проти статута і ординації виборчої, даних паном Шмерлїнґом;
2) що ті-ж посли з якогось пошанованя перед законами не піднесли зараз в сім згляді голосу свого, і
3) що лишень у Львові пробуваючі рускі посли згодили ся на висланє мемориялу дотично подїлу Галичини.

Факти сї мають на стілько вартости, що пояснюють нам, о скілько посли рускі слухали голосу всенародного, коли фактично нарід голос свій в сім дїлї підносив. Они служать навіть за доказ, що заступники не конче ішли за прилюдною гадкою, а більше вели полїтику вільної руки. Полїтика ся кульміновала в тім, що старано ся позаконституцийною дорогою одержувати якісь концесиї, именно в дорозї адмінїстративній. Доперва, коли з одної сторони пересьвідчено ся о неприхильности п. Шмерлїнґа для справи рускої, а з другої сторони більшість соймова польска ухвалами своїми стала загро-

жувати розвоєви рускости в Галичині, доперва тоді подумано о ужитю других середків, більше радикальнійших, о поділї Галичини. Цікавим є також обставина, що посли наші руководили ся якимсь пошанованєм перед законами, і що лишень у Львові пробуваючі рішили ся, жадати поділу Галичини. Ми думаємо, що не з пошанованя для законів, а з пошанованя для п. Шмерлінґа »заступники« наші вступили і на поле конституційне, і заразом на поле інтриґи в раді державній. Загнавши ся межи Сциллю і Харибду, аж тоді стямили ся, що не мож на двох візках їздити, що або треба в соймі домагати ся признаня прав народови рускому, або жадати поділу законодатної власти. Домагати ся в соймі — видало ся їм трудним, неможливим ділом; з поділу надіяли ся спасеня.

Огляньмо ся тепер ще на факти, котрі товаришили цїлому дїлу, а дізнаємо ся, чи можливим було осущенє жадань наших заступників?

Перед всїм треба нам спитати ся, хто був компетентний рішити поділ Галичини? Поділ сей позаяк дотикав інтересів всеї держави, не міг наступити без найвисшого постановленя і входив на підставі §. 11. державної конституції в обсяг дїяльности і прерогативи ради державної. З другої сторони, на підставі заприсягненої короною конституції, не мож було приступити до зміни статута краєвого без призволеня сойму львівского. Від трох факторів було проте залежне доконанє поділу і могло лишень наступити або в дорозї октройованя нової конституції,

або за спільною згодою всїх трех сторін. Октройованя конституциї годї було сподївати ся; заступники числили на прихильність ради державної, тілько шкода, що три лїта тяжких досьвідів не виставали для них, щоб прийти до переконаня, що анї корона не зломить присяги на грудневу конституцию з 1860. року, анї рада державна не схоче знищити вигідну для себе кість антаґонїзма в соймі галицкім, поставивши Русинів побіч Поляків; анї більшість соймова не згодить ся на зміну того статута, котрим п. Шмерлїнґ обезпечив їй тревалу перевагу.

Факти проте, що товаришили мемориялови »заступників«, говорили виразно проти поступованю тих-же, а будучність недалека показала, що анї корона, анї рада державна, анї сойм о подїлї Галичини не думали.

De mortuis nihil nisi bene: тож і не будемо докорювати антепренерам рутеньскої полїтики, чому они вже тодї не завернули на дорогу 30 послів руских. Згадували ми навіть в попередних статях, що п. Шмерлїнґ доберав всяких хитрощий, щоб йно удержати Русинів при полїтицї слїпого антаґонїзма в соймі краєвім, будучи в засадї противний всякому розширеню автономії поодиноких корунних країв. Додаймо до того, що всї ті кроки були чинені в часї, коли йно що житє конституційне зачало переходити в тїло і кров австрийских горожан, а більша часть вини впаде на саме-ж центральне правительство.

Вже давнїйше сказали ми, що анї рада дер-

жавна, ані сойм краєвий про поділ Галичини нїколи навіть погадати не хотїли, отже, що і Denkschrift з 1863. р. не помогла нїчого. Як 3. жовтня 1850. р. на внесенє мінїстерства (7. вер. 1850.) рішила корона зілляти княжества Галичини і Володимирії з в. кн. Краківским в одно політичне тїло, так і лишило ся на будуче. Не мішала дїла і ся обставина, що по знесеню конституції з 1848. р. поділено Галичину на дві адмінїстративні части; бо се найвисше постановленє було розпорядженєм мінїстерства для внутрішних справ з 26. цьвітня 1860. до ч. 1166 знову знесене, щоби, як казано, зменшити видатки державні.

До повисшого мусимо ще додати слїдуючий факт, іменно, що корона, посїдаючи на підставі відступної грамоти з 18. вересня 1772. р. від короля Станислава Авґуста, право до так званої східної части Галичини (княжеств Галицкого і Володимирского), не має другого-якого титулу до посїданя великого княжества Краківского враз з воєводствами Осьвінцїмом і Затором, через що на поділ Галичини нїколи не могла пристати.

Мимо того рутенцї наші не втратили ще надії на осягненя своїх намірів.

По 1864. роцї стрічаємо ся знову з новим мемориялом заступників, допрошуючим ся поділу Галичини. Наведемо деякі важнїйші уступи з сего мемориялу.

»Коли Ваше Величество« — пишуть они — »зволили, давши конституцию, зібрати народи в Австриї до спільної ради, наміряли В. В. упо-

рядкувати річ так, щоби жаданя і інтереси всеї держави і поодиноких коронних країв були заступлені і обезпечені. Єдність держави і нерозривна приналежність всїх коронних країв мала представити ся в раді державній, і там після засади рівноуправненя заступленою бути через відповідне число послів всїх народностий.

Історичні і народні питоменности поодиноких країв винні були визначити ся в соймах, де і подрібні і індивідуальні потреби вузшої вітчини мали були заступлені. Через справедливе поділенє числа послів на сойм і до видїлу краєвого після значеня поодиноких ґруп інтересів, можна було дійти до полагодженя всїх інтересів краю. В такий спосіб скріпляли ся би моральні і материяльні сили всїх народностий австрийскої держави, а в раді державній були би скуплені в одну цїлість.

Ті правлячі засади і цїли бачимо виражені у всїх найвисших постановленях; конституция і статути краєві винні були ввести їх в житє, а ми бачимо навіть, що в других коронних краях они, о скілько можна, були узгляднені.

Інакше сподіяло ся в Галичині. Тут бачимо, що два історично і народно не однакові краї, іменно руске королїство Галичини і Володимириї і польска часть Малої Польщі з Осьвінцїмом і Затором, заселені двома ріжними від себе народами, жившими з собою ще перед ревіндикациєю Галичини в релїгійній і народній борбі, стали получені в один край коронний, а їх заступники зілляні в один сойм.

Руске народонаселенє в Галичинї сягає числом над $2^1/_2$ міл. душ і займає в одноцїльній масї східну часть Галичини, почавши від Вислока; Поляки заселяють західну. Отся східна часть становила давнїйше самостійне руске королївство, котре перебуло під управою дому Рурикового і Володомира навіть дуже сьвітлі епохи. Нещасливі події, а найбільше нищачі напади татарскі, принесли однакож з собою, що в XIV віцї руске королївство під покривкою права дїдицтва стало прилучене до корони польскої, від котрого часу аж до подїлу при нїм і зіставало.

Через ті віки взяв польский елємент з своєю мовою перевагу по руских містах, руска шляхта спольщила ся, тілько сїльский люд остав вірний своїй народности. Руский язик і звичай утекли під соломяні стріхи. Дорога до морального і материяльного розвою була для Русинів перегороджена, їх способности і скарби землї спали сном під неприязними обставинами«.

»Заступники« наводять дальше поодинокі уступи з мемориялу з 13. жовтня 1864. р. (Denkschrift), а відтак, похваливши правительство австрийске за гуманні надані права Русинам по прилученю Галичини до Австриї, за піднесенє стану духовного і тогож биту материяльного та за знесенє паньщини, переходять до огляду подій в 1848. роцї.

»Не хочемо ми — сказано відтак — старшувати над другими народностями, анї зупиняти яким-небудь способом розвій їх культурний,

але жадаємо також, щоби і нам Русинам була дана свобода, розвивати ся без перепон на підставах народних, так, як се після рівноуправнення, вирченого короною, належало би«.

Відтак повтаряєть ся в мемориялї дословно уступ з Denkschrift, в котрім жалують ся »заступники« на статут краєвий з 26. лют. 1861. р., а котрого основу ми вже попередно подали.

»Видячи таке... просять Русини о ґваранцию свого народного розвою і опіки проти забаганок супремацийних сусїдного польского народу. Як в Европі доконечне є утриманє рівноваги межи поодинокими державами, подібно і в Галичинї треба такий лад завести, котрим був би обезпечений духовий і фізичний розвій народу руского«.

Дальше покликують ся »заступники« на мемориял свій з 13. жовтня 1864. року, в котрім просили о подїл Галичини, але факти, які зайшли на 5-місячній третій каденциї соймовій і тамже ухвалені закони, котрим корона дала навіть санкцию свою; наступивші відтак адмінїстративні постановленя і офіцияльне осьвідченє ц. к. правительственного комісаря в соймі: *що теперішне ц. к. правительство, хотяй прихильне рівноуправненю, полагодженє всїх на тім принципі основуючих ся питань, здав на сойм«* — се осьвідченє пересьвідчило нас достаточно, що нас віддано на ласку і неласку польскої більшости соймової, і що ми від ц. к. правительства нїчого сподївати ся не можемо, а про-

те лишень у Вашого Величества охорони задля себе домовляти ся мусимо«.

Поданий висше мемориял, не ріжнить ся що-до основи від висказаної програми в так званій »Denkschrift«, бо домагаєть ся опять поділу Галичини. Ріжниця лежить в тім, що сей мемориял був спонуканий заявою правительственного комісаря, що вйразно і докладно сказав, що правительство, хотяй прихильне (?) рівноуправненю, здає полагодженє всїх на сїм принципі основуючих ся питань на сойм краєвий. Справа руска мала бути проте після сего висказаня полагоджена *в дорозї конституційній*, ergo *через більшість соймову*.

Мимо того надїяли ся »заступники« рутеньскі получшеня долї від корони, і удавали ся до неї з прошенєм о поділ Галичини.

Сьвіт зве звичайно тих людий добрими полїтиками, що основують свої бажаня на реальнім або фактичнім станї річий. Люди, що не узглядняють сего фактичного стану, звуть ся фантастами, бо підставою полїтики їх суть видумані бажаня. Таким іменем мусимо охрестити і наших »заступників«, бо в полїтицї своїй поминали они дані преміси, а через те і приходили до зовсїм відмінних заключень. Тож не дивниця, що і мемориял з 1865. р. був без всякого позитивного добутку. Не помогли навіть найсердечнїйші запорученя, що нарід руский є і буде льояльним і вірним. Мінїстерство ґр. Белькредого перейшло над всїм до порядку дневного.

Коли що, то таке поступованє центрально-

то правительства повинно було пересьвідчити наших »рутенців« о непрактичности їх політики, і піддати їм гадку, котру зреалїзувало 30 послів в 1869. році. Однакож »рутенці« обібрали другу дорогу. Тодїшний орґан Русинів »Слово« осьвідчило небавом потому, що політика дотогочасова була лишень облудою, і що народ руский на дальше не позістане вірним і льояльним народом рутеньским, а буде глядати спасеня свого в обєдиненю з народом московским.

Сею заявою думано затрівожити правительство центральне і зневолити до яких-таких уступок в користь народности рускої. Що »заступники« перечислили ся в своїй політиці, се доказали грядучі часи. Правительство не лишень не злякало ся такої заяви, але мало від сего часу правну підставу, забути зовсїм про полагодженє справи рускої в Галичинї, а дбаючи о существованє держави, могло єї сьміло осудити яко небезпечну для Австриї і в слїд за сим здати Русинів на ласку і неласку противної такій заяві більшости соймової.

Так і стало ся. Рік 1866. становить кризу в сподїваним розвою народности рускої. Заявленє »Слова« в 59. ч. привело єї з собою. Чого не змогли закулїсові інтриґи неприхильного для справи рускої сторонництва польского, те доконало »Слово« своєю всїм звісною заявою, що Галицкі Русини все одно, що московский нарід.

Істория не буде могла кого другого виноватити за убитє справи рускої яко такої, як Лисикевича, котрий в небитности Б. Дїдицко-

го списав артикул в »Слові« о тожсамости народу нашого з народом московским.

Пан Лисикевич одним помахом пера знищив красшу судьбу народа руского в Галичині, а знищивши єї, перенїс ся за кордон. Нам видаєть ся навіть, що він, маючи на думцї позискати розголос імени свого в Росиї, лишень для того розголосу і випливаючих звідси користий списав згадану нїсенїтницю, котра однакож привела з собою анатему правительства на весь нарід руский без ріжниці.

Центральне правительство, котрому служив ревно покійник Литвинович в радї державній, зістало сим заявленєм цїлковито розрішене за свою неприхильність для справи рускої. Московский елємент піддержувати, не спочивало в єго інтересї, і оно було раде-радесеньке, що Русини самі розрішили єго від обовязку, дбати о нарід руский в Галичині.

На сїм місци належить розібрати ще ширше, причину від чого і через що взяла ся у нас ідея панруссизма, до котрої »Слово« в 59. ч. признало ся?

Ідея панруссизма неконче нова. Єї піднїс покійник І. Коляр в своїй »Slava dcera« (1827), а піддержав умістно П. Шафарик. В »Основі«, в оглядї росийскої праси в 1869. був поданий дальший розвій сеї ідеї, именно через письма Соловєва і орґан Каткова. Додаймо до того, що Чехи, притиснені правительством, піднесли єї наново, що в 1866. р. загалом славяньский елємент почув в собі славяньскість, а добиваючи

ся своїх прав ужив сего панруссизма за пугало на правительство, — то і не дивниця, що »Слово« в своїй simplicitate politica чіпило ся сеї ідеї як пяний плота.

Однакож велика, дуже велика ріжниця заходить межи тим, як »Слово« з'ужило ідею сю за оружє проти Поляків і правительства, а як з'ужили єї другі славяньскі народи в Австриї. Потягнїмо лишень паралєлю межи полїтиками ческими а нашими, а спізнаємо все дїло ясно.

Патріоти ческі, як Ріґер і Паляцкий, заявили вправдї прилюдно і сьміло симпатиї свої і народу ческого до Росиї, їздили на виставу до Москви, і захвалювали науку язика московского своїм землякам, однакож при всему тому не відступили від проґрами народньої, наказуючої розвивати і дальше язик і лїтературу ческу, і сказали мимо всего: »ми Чехи«; наші-ж псевдополїтики, неначе блудні вівці, видячи подібну прояву у сусїдів, пішли, не вирозумівши дїла, на осліп за ними, і почали ісповідувати ідею славяньску в той спосіб, що прихиливши ся до неї, опустили зовсїм руки, покинули плеканє свого рідного язика, заснїтили через те всї рускі інституциї, думаючи, що від ярма лядського, як мовляли, спасе їх якийсь deus ex machina.

Взаємність славяньску і значенє тої-ж злили они з ідеєю винародовленя народу руского і злитя єго з народом московским. Від сего часу і взялась у нас славна байдужність для рідного слова, а труди лїтературні носять на собі

характер сумішки якоїсь з язика руского і московского. Так як про уніята кажуть звичайно, що він ані від Царгороду не утік, ані до Риму не добіг, так можна і про наших москвичів сказати, що они чисті байстрюки московскі. З їх сумішки язикової сьміють ся як найсердечнійше всї московскі дневники, і уважають єї епіґоном язика, уживаного ще в XVIII віку академією київскою. Коли недавно заявило »Слово« не знаємо по якій льоґіцї, що язик московский, наколи хоче стати ся язиком зрозумілим для всїх Славян, мусить приняти в себе елєменти язикові всїх других славяньских народів, то Катков подяковав »Слову« наперед за таку »плоху« працю і застеріг ся в »Моск. Вѣдомостях« проти такого »іспорченія« московского язика.

Дїйсно, наші псевдополїтики рутеньскі не вирозуміли ідеї славяньскої так, як єї поняли Чехи або полудневі Славяне, не ужили єї яко пугала проти правительства, а втягнули в проґраму народню. З того і виродив ся індеферентизм до свого, а проґрама, не маючи розумної підстави, заголомшила вправдї декому рідонький мозок, але ниньки сплила в рускій части Галичини на верх, мов те сьмітя на чистій водї.

Спорадичні недобитки панруссизма вірять ще вправдї і ниньки, що ідея ними посїяна розросте ся в Галичинї хоть крихточку ширше, вірують в єї могучество, алеж тим недобиткам мусимо на розчарованє навести слїдуючий історичний факт:

Ото певно знають они добре о тім, що Польща давна вірила в можливість спольщеня народу руского в такий самий спосіб, яким їм забагаєть ся змосковщити Русь. До того Польща могла уживати до достиженя цїли своєї і зелїзних способів, бо доконувала подібне дїло не в гуманнім XIX віцї, а давнїйше. Мимо того по 400 лїтах народ руский остав ся вірним своїй народности. Щож подумати тепер о ідеї змосковщеня Руси? І віки не по тому, і нарід руский почув ся красше в своїх силах, як бувало в давнїйших часах. Штуками, силою фізичною дїла такого не переведеш, а експерименти покінчать ся на експериментах.

Не в смак буде се вправдї нашим фантастам, але правда для незрячого все таки останеть ся терпкою.

Коли рускі полки били ся хоробро на полях під Садовою, вислали »заступники« в імени Русинів львівских адрес до корони, запоручаючи прихильність і вірність цїлого народу руского. Подаємо лишень що-важнїйші уступи. »І ми« — пишуть заступники — »підносимо наш голос в хорі вірних народів і висказуємо сим прилюдно, що весь час, в котрім зістаємо під скиптром австрийским, переповнений з одної сторони доказами великодушної прихильности і ласки австрийских самодержцїв, з другої сторони обявами вірної і необмеженої преданости народу руского, і що нїяка зміна в долї Австриї не гідна знищити нашу прадїдну вірність. В сотцї боїв обявили Русини свою прихильність до всеї дер-

жави австрийскої і пролили за свого монарха богато крови... І тепер, коли іде о охорону трону і удержаня цїлости монархії проти ворогів і оборону добре набутих прав, ми Русини поспішимо охочо туди... Єго Величество зволять назначити Русинам там місце до дїланя, де потреба найбільшого пожертвованя і де грозять найбільші небезпеченьства«.

Ми пересьвідчені, що корона нїколи не похибовала ся о вірности народу руского взагалї. Ставляно навіть нераз сю вірність яко взорець вірности для других народів австрийских, тілько шкода, що піднесли єї під той час люди, котрі іншо зсолїдаризовали ся з проґрамою »Слова« в 59. ч., проґрамою о тожсамости народу руского з москóвским. Така бо солїдаризация виключила de facto вірну і необмежену преданість тих людей для корони. Не дивниця проте, що адрес не мав нїяких наслїдків в користь народу нашого.

Але ідїм дальше в нашім оглядї полїтики »рутеньскої«.

В р. 1867. подибуємо новий мемориял в рускій справі. Мемориял сей адресований до ґр. Бейста, яко мінїстра дому цїсарского і для справ заграничних, і був єму вручений 29. лютого. Сам мемориял датований з 17. лютого 1867 р.

Заким однакож подамо основу єго, мусимо примітити, що вже не »заступники« суть авторами єго, а самий крилошанин тодїшний М. Куземский, бо і самий на нїм підписав ся. З основи мемориялу не можна навіть заключати, що

кр. Куземский мав яке-небудь повномочє від »заступників«, а тим менше від народу руского взагалї, або від єго конституцийних представителїв — послів руских. Коли давнїйші забіги »заступників« о подїл Галичини можна було назвати полїтикою вільної руки, се значить не заснованою на якім-небудь мандатї зі сторони народу, то полїтика кр. Куземского заслугує на те імя як найбільше.

Подаємо мемориял в дословнім перекладї:

»Ваша Ексцелєнціє! Коли в 1861. р. з'являли ся трівожні прояви на овидї полїтичнім осьмілив ся я Єго Ексцелєнциї, тодїшному державному мінїстрови, риц. Шмерлїнґови, вручити пропамятне письмо, поясняюче тукраєві відносини. Слїдуючі подїї в л. 1863. і 1864. оправдали аж надто мої обави. Подібні прояви опять з'являють ся — дав би Господь, щоб я був falsus vates!

Ваша Ексцелєнция зволять ласкаво вибачити менї, що я непокликаний, а лишень спонуканий іскренною любовю до моєї вітчини, як і ідучи за поривом совісти, осьміляю ся звернути увагу Вашої Ексцелєнциї на теперішні тукраєві відносини і просити при новім перестрою Австриї, котрий наступити має, взяти руский нарід в Галичинї в високу свою опіку, щоби не подавив єго в власній вітчинї ворожий єму елємент, і щоб краєві власти в межинародній борбі межи Русинами і Поляками не поставили ся по сторонї Поляків, їх заласи на старшованє уря-

дово не піддержували, і через те Русинів не винародовляли.

Дуже ободрили нас слова мінїстерского письма з 11. лютого 1867. р., котрими заявлено, що »правительство піде на новій дорозї безсторонно, що не буде одних вивисшати, других понижати в якім-будь зглядї. Коби сї радісні слова примінено і до Русинів! Бог да благословить добротворним замірам Вашої Ексцелєнциї, щоби тяжко іспитана Австрия змужнїла і скріпила ся у добро всїх народностий, які згромадило Провидїнє під крила двоголового вірла. Зволить Ваша Ексцелєнция приймити запорученє глибокого поважаня, з котрим остає ся Вашій Ексцелєнциї прихильний слуга М. Куземскнй. У Львові 17. лютого 1867. р.«

Відтак слїдує властивий мемориял, прописаний зверху: »Коротке представленє теперішного положеня Русинів в Галичинї«, котрий подаємо низше.

Якже представляє мемориял кр. Куземского положенє Руси Галицкої, котрої »заступники« з звісним 59. ч. »Слова« стали »відступниками« народу рускаго?

Ото там стоїть сказано:

»Нещасні обставини (гесте убожаний рутенцями п. Шмерлїнґ. — Прим. авт.) привели до того, що Русини в Галичинї, в своїй питомій вітчинї стали пригноблені польскою супремациєю, від краєвого правительства покривджені, і не мають в теперішній хвилї, коли перестроєнє Австриї звершає ся, нї одного заступника в ви-

сокій радї корони. Вік цїлий минає, як Галичина прийшла під пановане Австриї. В сїм часї були хвилї, в котрих можна було характери обох краєвих народностий спізнати. Коли Поляки від часу ревіндикациї Галичини заєдно зіставали в опозициї до австрийского правительства, бо навіть до кервавого бою ставали, як то в 1846, 1848, підчас острілюваня Львова і Кракова і в повстаню в 1863. і 1864. роках, не сколибали ся Русини в своїй вірности до вис. привлячого дому нї на хвильку, а в трівожливім 1848. р. заслужили собі навіть на почесне імя »вірних Тирольчиків на всходї«.

Тут наступає вичисленє, кілько є Русинів, кілько Поляків в Галичинї.

»Мимо того, правительство вибрало зовсїм противну дорогу. Оно узгляднило більше Поляків, котрі єму більше клопотів справили, і догоджувало їм у всему всякими можливими способами; Русинів же не іно випустило з своєї опіки, але через октройованє польскої більшости соймової запродало польскій бутї. Від богато лїт бороли ся Русини о своє істнованє, а колишне польске правительство не було в силї здавити їх народність; тепер же, під справедливим в кінци (де льоґіка? прим. авт.) правительством австрийским і єго свобідних институциях, стоять вже на краиці цїлковитого знищеня(?). Не може допустити, щоби дїйсно в. правительство наміряло таке знищенє, а лишень можна догадувати ся, що дотеперішне поступованє австрийского правительства з Русинами лишень в односто-

роннім погляді на тукраєві відносини має свою причину. Бо у всякій критичній хвилї знаходило в. правительство в Галичинї в народї рускім і цїс. урядниках найкрішшу підпору (до межинародного антаґонїзму прим. авт.); тепер же видає ся, мов би ц. правительство сеї підпори більше не потребувало, позаяк система, котру оно за свою приймило, очивидно до того прямує, щоби ту підпору повалити. Найновійше пенсіоноване вірних, вис. правительству прихильних урядників, вплинуло на добромислячих тукраєвцїв дуже некорисно, позаяк через те другі наполохали ся або завернули на иньші дороги.

Руский нарід октройованою і вис. правительством пещеною більшостию соймовою закований на руках і ногах і зведений на край знищеня. Русини дїйсно не можуть вирозуміти, чим собі на таке несправедливе обходжене заслужили (може через теорию о тожсамости народу руского з московским? прим. авт.); може се кара за дотеперішню вірність і льояльність? Мабуть ц. правительство в Відни дуже слабенько знає про наші тукраєві відносини? Тай звідки може оно краєше інформувати ся? Теперішне краєве правительство є Русинам зовсїм неприхильне, а своїх заступників они в центральнім правительстві не мають. За те Поляки поняли весь вплив на правлене тукраєве, а їх численні репрезентанти тиснуть ся геть високо аж у найвисші сфери. Всякі підозріваня кидають они на руский нарід, а хоч такі підозріваня не суть нові, то преціньь осягнули вкінци свою ціль, бо

gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo, тим більше, позаяк услухано тих підшептів, а нїхто не старає ся придивити ся їм з близька, або бодай обвиненим казати оправдати ся.

Події в остатній минувшій каденциї соймовій і вороже Русинам прямоване краєвого правительства, зневолило руских послів при кінци соймових засїдань внести до корони жалобне письмо і просити о поміч.

Тимчасом заряджено нові вибори до сойму. При виборах приходить звичайно до борби; одначе в других краях борють ся противні сторонництва, у нас же стають супроти себе народности, а виборова борба сходить на народню. Від віків навикли Русини спорити з Поляками за свої права. І при теперішних виборах були приготовлені на таку борбу, і були би побідили, бо по їх сторонї було право і справедливість. Одначе при найновійшій борбі підняв ся проти їх нечаянно ще один ворог, котрий через те був небезпечнїйший, що мав в своїх руках і силу. Сим новим, сильним заразом ворогом руского народу були без виїмки цїсарскі урядники.

Цїсарскі урядники обовязані наглядати сповненя прав, і винні недопускати, щоби комунебудь в краю кривда дїяла ся. Так бувало давнїйше в Галичинї, а через те виробили ся межи тукраєвим населенєм і цїс. урядниками дуже прихильні взаємини, котрі були тим сильнїйшими, позаяк до скріпленя їх з одної сторони справедливість, з другої необмежене довірє допомагали.

Майже від віка одного старала ся відсередня сила знищити в краю ті взаємини, але завсїгди подармо; бо руска часть поселеня глядала і находила опіку проти всяких обид у ц. урядників, а через те в довірю своїм не могла ніколи ослабити ся.

Але пригоди при найновійших виборах до сойму принесли з собою річи, котрих нарід руский ніколи не сподївав ся, а неправности, яких ц. урядники допускали ся, і вороже поступованє проти руского духовеньства, знищили давнійші приязні відносини, а намість давного необмеженого довіря розповсюднила ся недовірчивість і огірченє.

Цїсарскі урядники широкими інструкциями, як самі казали, наділені, переганяли ся в своїй ревности, шоби при виборах пересадити кандидатів польских, тим більше, що маюча в дусї польскім наступити нова орґанїзация підострювала їх до безглядної дїяльности в користь сторонництва польского. Від результатів виборів залежало навіть, чи вийдуть на висші посади, чи втратять хлїб свій.

Коби сьвіт ніколи не дізнав ся, яких способів уживали ц. урядники в Галичинї, щоби пересадити кандидатів до сойму, поставлених польским комітетом, кандидатів ворожих Русинам.

Неправне і несправедливе поступованє при виборі виборців, нарошне і старанне укриванє в тайнї сего акту перед руским духовеньством, виразне і дуже вороже поступованє проти то-

го-ж духовеньства при виборах на послів, терористм всякого роду, навіть замиканя без всякої правної підстави поодиноких виборців, щоби не допускати їх до голосованя — се слабенькі зариси тих подій, котрі товаришили кождому виборови з ґруп громадских в східній части Галичини.

Многі протести проти кождого такого вибору, наколи польска більшість соймова схоче подати їх до вселюдної відомости, відкриють бодай по части ті великі безправности і иньші недостатки, в які Галичина ниньки богата.

Всї ті кривди перенесла би ще Галичина без ропоту, бо надіє ся, що при змінї системи всякі такі безправности устануть, і ц. к. урядники небавом також інакшою підуть дорогою; але тим глибше і тревальше вриє ся в память сїльского народу час тих безправностий, коли сей нарід бачить, як і духовеньство єго зі всїх сторін о невірність для корони посуджують і на него клевечуть. Печатані плякати і пашквілї бувають офіцияльно розношені і руским громадам через війтів при кождій нагодї накидані. В тих памфлетах представляно руских кандидатів на сойм краєвий москвичами і схізматиками, при чім деякі урядники, що вели порядок при виборах, так далеко забували ся, що перестерігали або грозили навіть виборцям, щоб не виберали під жадною вимінкою сьвящеників, бо їх виберати не можна, понеже йдуть рука в руку з революцийним сторонництвом в Відни.

При такім складї річий приходило очевид-

но і до скандалів, котрі певно не утвердять покою і згоди, а лишень підкопують повагу духовеньства і урядників.

Колиж події в отщо минувшій соймовій каденції зневолили руских послів занести до в. престола жалобу проти насили більшости соймової і сторонности краєвого правительства, щож доброго може сподівати ся нарід руский від законів тих, що видасть їх сойм, вийшовший з таких виборів, при котрих діяли ся такі великі безправности, і в якім засїдають елементи, за котрих неприхильність до народу руского тойже нарід добре знає?

У краєвих властий ми проти надужить польских охорони не подиблемо, бо ті очевидно піддержують ще ту проти Русинів ворожу полїтику. Русини стають вже думати, чи не вернули ся часи панованя польского? Жалоби суть подаремні і без наслїдків, бо їх розсуджують ті, від котрих весь гнет походить. Внутрена сила Русинів, котру до сих пор Поляки не могли побороти, лежить зломана, і Русинам не яло ся вже нїчого иньшого дїяти, як ждати з повною резиґнациєю, доки грізьну хмару, що наступила над їх головами, не розжене подув Всевишнього.

Вже тепер ясно, як випадуть вибори з соймy до ради державної. Півтретя-мілїонний нарід руский не буде там заступлений, а преціньтая рада державна має подати свій голос, як би Австрию перестроїти треба?

Здає ся, Поляки окличуть себе також за-

ступниками народу руского; чи се одначе вийде на користь державі — се покаже будущина.

При всїм тім Русини ще не тратять надїї, що ц. правительство преціньразъ схоче придивити ся близше справдешному станови річий, і не призволить, щоби один з найвірнїйших народів счез без слїду в польскім ворожім елєментї.

У Львові 17. лютого 1867«.

Подали ми мемориял крил. Куземского в дословнім перекладї, бо вірно представляє він всї користи, до яких дійшли Русини через полїтику так звану рутеньску, полїтику операючу ся з одної сторони на вічнім кланяню ся мінїстерству і позакулїсовій інтризї, з другої сторони на слїпім антаґонїзмі в соймі краєвім проти яких-небудь внесень, не дотикаючих навіть справ народних, руских.

Користи ті, як сам мемориял каже, були слїдуючі:

1. Центральне правительство не погадало в 1861., т. є від другої ери конституцийної, ані разу о поліпшеню становища Русинів проти більшости соймової.

2. Центральне правительство узглядняло заєдно більше революцуючу польску народність, чим льояльну і вірну народність руску.

3. Центральне правительство хотїло знищення всякого вплиру народу руского на розвій конституцийного житя в Галичинї, вяжучи рускому народови — як мемориял каже — руки і ноги.

4. Центральне правительство передавало

власть в краю виключно людям, неприхильним народови рускому.

5. Центральне правительство слухало підшептів впливових людий польских проти народу руского і вірило в усї підозріваня, які кидано на духовеньство руске.

6. Центральне правительство не звернуло анї разу своєї уваги на голоси »заступників«, обявлені в Denkschrift-ах, меморіялах і Beschwerdeschrift-ах.

7. Центральне правительство не підносило протесту проти аґітацій при виборах до сойму краєвого, наміряючих ще більше відобрати Русинам вплив на житє конституційне.

8. Центральне правительство не потягало до відвічальности тих урядників, котрі при виборах допускали ся неправних надужить в некористь народу руского.

9. Центральне правительство довело до того, що Русини, яко тримілїоновий нарід, не мали анї одного заступника свого в радї державній.

Ми з своєї сторони додамо ще до тих користий, що:

1. Центральне правительство не дало нї одного розпорядженя, котре би трівало причинило ся до розвою язика руского в школах, судах і урядах.

2. Що всї концесиї в користь народу руского заключали ся:

а) в призволенню льотериї (не війшовшої ще в житє) для інституциї »Дому народного«;

б) в відступленюграфа накладу книжок шкільних народних Інститутови Ставропигійскому;

в) в посуненю деяких людий на висші становища при урядах і судах;

г) в вибудованю капітульного дому для крилоса львівского;

д) в призволенню на заложенє банку рустикального; — а думаємо, більше користий з рутеньскої полїтики і сам предсїдатель »Ради Русскої львівскої«, котра, вислави звісну депутацию в недавнім часї до мінїстерства ґр. Гогенварта, обертає ся, подібно як і давнїйші »заступники«, в circulus vitiosus рутеньскої полїтики — що і він не начислить нам більше »благодїяній«, які довели ся за повні 23 лїт жебручому народови рускому.

Коли би дехто нагадав собі які користи, то може такі потайні, за які автор сеї розправи знати не зможе, н. пр.: обіцянка ерекциї престола владичого в Станиславові, митра владича в Перемишли, суфраґаньство львівске ітд., котрі обіцянки, мусимо додати, не малу ролю відгривали навіть в полїтицї рутеньскій, і служили нераз яко средства до змягченя твердої на позір опозициї »заступників«.

Цикль полїтики рутеньскої кінчить ся по части з мемориялом крил. Куземского. Від р. 1867. до 1870. включно не подибуємо анї одного Denkschrift-у. Причиною неврожаю мемориялів було виступленє віцемаршала Юл. Лаврів-

ского з проєктом до полагодженя спорів межинародних в дорозї конституцийній, в дорозї розуміня обох спорячих сторін в соймі краєвім.

В біжучім доперва роцї вступила одна часть інтелїґенциї рускої поновно на давну дорогу кокетованя з центральним правительством, тая часть, котра скупила ся в товаристві »Ради Русскої львівскої«. Она то вислала славне trias до Відня, злїпила якусь проґраму, котра видала ся їй подібною до проґрами мінїстерства ґр. Гогенварта, і зредаґувала новий мемориял до централів в радї державній, похожий зовсїм на давні мемориали заступників, бо засилений переважно екстерптами з давнїйших Denkschrift-ів.

До чого доборола ся »Рада Русска львівска« через свій hocus pocus полїтичний, всїм нам звісно. Депутати вернули з порожними руками домів, тїшили ся як дїти словами мінїстра: »Ihr Programm scheint mit unserem in Einklang zu stehen«, покричали собі на надзвичайнім зібраню загальнім »Ради Русскої« — сим часом наступило іменованє п. Ґрохольского мінїстром для Галичини, мінїстерство удїлило більшости соймовій 12 пунктів, розширюючи сим автономію Галичини, і обсадило престіл намісничий ґр. Ґолуховским. Ось до чого ми доборолн ся на підставі рутеньскої полїтики через 23 лїт! Ось прихильність центрального правительства, котру запоручав п. Шмерлїнґ нашим заступникам! Ось всї користи за те, що давали ся ми уживати централам нїмецким за орудє до

сїяня незгоди межи обоїма тукраєвими народностями!

Дивно, предивно видає ся нам проте, коли по так тяжких і довгих досьвідах, по кількоразовій злудї і пустих обіцянках, находять ся у нас ще люди, котрі осьміляють ся виступати в оборонї піднесеня наново рутеньскої полїтики яко полїтики єдиноспасенної для руского народу в Галичинї. Не додержувала Польща трактатів з Русею, але в протягу 23 лїт не отуманила єї тілько разів. Лишень безсовісність або полїтична недозрілість може ниньки захвалювати нам полїтику сервілїстичну славних „заступників“ наших. Говорите, що допрошувати ся своїх прав в соймі краєвім значить жебрати о ласку польску... А чим же більше відзначуєть ся рутеньска полїтика ваша, як не дурною жебраниною? Хто жадає запорученя своїх прав народних в дорозї конституцийній і за одержані подає руку свою до сьвятої згоди, той є і зістане в очах сьвіта і істориї чоловіком чесним, добромислячим і добрим патріотом. Се не жебрак, не засьмітник нїмецких централів, а чоловік з почутєм достоїньства народного.

Що наш погляд на річ вірний і схожий з правдою, об сїм може посьвідчити рутеньскорусский орґан »Слово«. Ми від початку були противні засадї висиланя жебрачих писем до Відня. Ось послухаймо, як на дїло се задивлює ся ниньки »Слово«, що ще недавно, зараз по славнім сегорічнім, другім зібраню членів »Ради Русскої« не могло нахвалити розуму полїтич-

ного людий, повезших мемориял до ґр. Гогенварта.

»Слово« пише в вступнім артикулї з 14. (26) липня 1871. р.: »Нїчого не поможуть нам Русинам адреси, пропамятні письма до ради державної, а треба нам взяти ся за працю внутрішню...« Ми дуже тїшимо ся з звороту сего в поглядї »Слова« на дїла наші, бо бачимо, що правда, боронена нами від давна, приймає ся і на поли рутеньско-русскім. Нас не вражує навіть ся обставина, що »Слово« et consortes підносили в своїм часї противний голос свій проти слів вїцем. Ю. Лаврівского, коли тойже дорадживав Русинам, залишити високу полїтику, а взяти ся ревнїйше за лїтературний розвій народу рускоґо. Минуло кілька місяцїв, а »Слово« повторило слова сего достойника в цїлости, запрошуючи своїх однодумцїв до піддержування институції Цибиків в Бучачи.

Ми пересьвідчені навіть і об тім, що небавом »Слово« узнасть дорогу полїтики народного сторонництва за єдиноспасенную. Сказали преціньзвісні нам посли, непідписавши внесеня 30 послів, що они помирили ся би з Поляками, колиб Росия з ними помирила ся. В засадї проте не були они противні такому погодженю ся, а здержували їх від того лишень случайні обстановини. Kommt Zeit, kommt Rath, каже нїмецка пословиця: отже і табор »русских« малїє з кождим днем посеред нас, а щезне зовсїм, коли народне сторонництво приложить більше стараня, щоб молодїж руска шкільна не лиши-

ла ся на будуче без корму духового чисторуского, як се до сих пор бувало при 23-лїтних лїтературних »подвигах« Матиці.

Впрочім, ми за рутеньску полїтику не винували нїколи виключно самих »заступників«, а сказали виразно, що велика часть вини спадає на центральне правительство. Центральне правительство живило і піддержувало обіцянками антаґонїзм межинародний, подібно, як краєві власти знову від часу до часу, через нетолєранцию приходили в поміч ширеню ся у нас теорії про »адін народ«.

Понизше пояснимо сю річ ще докладнїйше і ширше, і то в той спосіб, що потягнемо паралелю межи Русинами і Хорватами з одної сторони, а централами віденьскими з другої.

В горі сказали ми, що полїтика, яку вело центральне правительство з нами Русинами, почавши від 1848. р., похожа зовсїм на полїтику камариллї віденьскої з Хорватами і другими славяньскими народами, заселяючими королївство Угорске. Тепер докажемо фактами сю схожість.

Кождому, хто слїдив уважно за народним рухом в 1848. р. в Угорщинї, буде певно звісно, що рух той почав ся враз з піднесенєм через Мадярів гадки о змадяризованю всїх народностий, входячих в склад корони св. Стефана. Мадяри вбили ся в силу в часах мінїстрованя Меттерніха. Тодї то в перший раз призволено Мадярам плекати більше, як коли іноді, мадярский язик, думаючи, що через те прямованя Мадярів до полїтичної самостійности звернуть ся на не-

винне поле літературних експериментів. »Man lasse den Ungarn diese unschuldigen Spielereien« мовляв Меттерніх, а тим часом забавочки сї зросли так високо і набули такого значеня і сили, що в 1848. роцї загрозили вже тенденциї центрального правительства, щоб з федеративної в началї Австриї утворити з часом унїформну нїмецку державу по тім закрою, який назначив був ще Йосиф II. В марцю 1848. р. в першпий раз дали Мадяри почути центральному правительству силу народного свого скріпленя і самовіжи, відновивши ухвалами соймовими потоптані права свої народно-полїтичні. Віденьский кабінет, приневолений до потвердженя сих прав забуренями в Італії, бачив від разу знищені всї свої пляни централїзаторскі, однакож мож було предвидїти, що жде він лишень на добру нагоду, щоб втрачене за яку-небудь цїну наново позискати. Оттут і починає ся дїланє єго закулїсове, дїланє, маюче на цїли за помочию Славян угорских знищити самостійність Угорщини. Славяни мали проте послужити за средство до явної або потайної операциї проти Мадярів. До явної операциї кабінетови не ставало сил, але до тайної сподївав ся він позискати немадярских поселенців в Угорщинї, обіцюючи за те в далекій перспективі піддержувати і плекати славяньский елємент.

Без проволоки наступила проте, щоб так назвати, конспірация межи віденьским кабінетом а Славянами угорскими, у котрих антипатиї до Мадяризму почасти вже істнували, котрі впро-

чім можна було легким способом розбудити, позаяк всї они досить замітно ґравітовали поза границї Угорщини: то до княжества румуньского, то до історичного царства Душана, або новоскомпонованого королївства ілїрийского.

Наділивши ще перед тим головних моторів справи славяньскої (ґр. І. Драсковича і Люд. Ґая) почестями, ґабінет віденьский став живо форитувати ілїрске сторонництво в Банатї і Хорвациї, а цїлу якцию антаґонїстичну зложив в руки новоіменованого Бана Хорвациї, бр. Йосифа Єллячіца. В слїд за тим повстали народні собори в Загребі і Карловцю, котрі, обминувши конституцийні права корони Угорскої, всї свої ухвали стали висилати просто до цїсаря. Ми не входимо тут в питанє, чи Славяни угорскі, бодай на підставі своїх народних або чоловічих прав, могли добиватись користий для себе на тій дорозї? По нашій гадцї могли они вступити і на ту нелеґальну позаконституцийну дорогу, бо нїколи не боронили ми таких історичних прав, котрі ведуть за собою погибіль для других народів. Ходило лишень о сконстатованє факту, що так було, а не інакше, що кабінет віденьский призволив навіть на нарушенє конституциї угорскої, щоби дійти до своєї мети.

Йосиф Єллачіц розпочав проте акцию полїтичну проти Мадярів в порозуминю з віденьским кабінетом, гесте камариллею. На прапорі єго стояло вивішене мотто: триєдине ілїрске королївство. Що акция та розвинула ся широко, що товаришив їй кервавий бій — за те всї до-

бре знаємо. Звісні нам будуть і поодинокі епізоди борби сеї межинародної, звісне і те, що сей барон Єллячіц майже в однім і тім самім часї був оголошений зрадником конституциї угорскої і приниманий дуже почесно в Інсбруку на дворі; тому і не будемо входити в подробности всеї акциї, а скажемо коротко, що кабінет віденьский сам витворив питанє ілїрске і сам піддержував роздор межинародний межи мадярскими і немадярскими поселенцями Угорщини.

Так само як на полудни Угорщини, так і в Семигородщинї і межи Словаками старав ся кабінет знайти союзників проти Мадярів. Тут сьвященик Гурбан і редактор Стур, як і саксоньский елємент віднїс свій голос проти »Унії« з Угорщиною. — З всїх сторін окружено Мадярів, з всїх сторін піднято оружя — а все стало ся в надії, що сей кабінет наділить своїх одномишленників свободами і автономією, та обезпечить їх перед погубним змадяризованєм.

Придивімо ся тепер результатам цїлої борби. Наслїдки борби були такі, що Мадярів за помочию Славян і Росиї поборено, знищено їх автономію полїтичну і всї конституцийні, короною заприсяжені права. А що стало ся з союзниками кабінету віденьского? Їх, як звісно всему сьвітови, коли не зараз по 1848. р., то в 1868. р., підчинено по давньому під геґемонію мадярску, а за приреченя — забуто. Они всї знаходять ся тепер у тому блаженному станї, що вільно їм в дуже вузенькій дорозї конституцийній домагати ся свобід не полїтичних а на-

родних для себе. От і вся нагорода за вірну вислугу камариллї віденьскій.

Але звернїмо нашу увагу ще на один факт, новійший вже, бо довершений за часів мінїстрованя п. Шмерлїнґа.

Ми сказали в оглядї нашім (кілька сторін тому назад), що п. Шмерлїнґ був в засадї противний всякому розширеню автономії для поодиноких країв коронних. Хто не тямить слів сего мінїстра: »Wir können warten«, вречених під той час, коли Угри не хотїли прийти до центральної ради державної. Отжеж сей п. Шмерлїнґ хотїв з Мадярами відограти ще раз траґедию з 1848. р., тілько вже в ласкавійший крихточку спосіб. Не узнаючи конституцийних прав угорскої корони, п. Шмерлїнґ став кокетовати наново з всїми немадярскими народами Угорщини, і ласкаючи їх, довів до того, що і Хорвати і Семигорожани обіслали раду державну, а сї послїдні з'явили ся навіть з виразною адресою до корони в 1861. р.

Потягнїмо тепер паралєлю межи кабінетом віденьским і немадярскими поселенцями Угорщини з одної сторони, а центральним правительством і нашими »заступниками« з другої Паралєля зовсїм удатна, не перехвалюючи ся і заключає ся в сих словах:

Як кабінет віденьский ужив Славян угорских з Семигорожанами для своїх цїлий на знищенє конституцийних прав Угорщини, а відтак пожертвував своїх союзників Мадярам, — так кокетовало центральне правительство з на-

ми Русинами, щоб не допустити до розширеня автомії Галичини, а відтак віддало нас на ласку і неласку більшости соймової.

Розглянїмо ся ще ширше, а правда наша стане ще яснїйшою.

Статут краєвий звязав нам руки і ноги — се факт незаперечений, бо ординация виборча, випливаюча з него, засудила нас на вічну меншість в тїлї законодатнім. Мимо того робив п. Шмерлїнґ великі надїї „заступникам“ нашим, що Русини за свій антаґонїзм проти Поляків дістануть певні свободи в дорозї адмінїстрацийній, що ухвали соймові нїколи не одержать найвисшої санкциї, що прийде навіть до полїтичного поділу Галичини після народностий. Русини вірили всему, тим більше, що одного разу одержали нараз аж дві катедри на університетї львівскім та при орґанїзациї деякі урядники-Русини посунули ся на висші становища. В слїд за сим став гал. сойм ареною межинародних спорів, в котрім опонували посли рускі проти всяких внесень a priori, а сим часом одержувала одна ухвала по другій найвисшу санкцию, входила в житє, а на кінци, за мінїстерства Гербст-Гіскра, довело ся сим вірним Русинам почути слова, сказані до Поляків, коли сї стали домагати ся ще більших свобід для себе: „Meine Herren, was wollen sie noch mehr, wir haben ja ihnen die Ruthenen — geopfert!“

Чи не вірна-ж наша паралєля? Вірна і дуже вірна! Центральне правительство, мимо волї і намірів корони, грало ся з нами, — просто

сказавши,—уживало нас за маріонетки до своїх антиконституцийних цїлий як того мурина, а відтак, завівши ся в своїх ожиданях, сказало: Der Mohr hat seinen Dienst gethan, der Mohr kann gehen! і кинуло нами, неначе видушеною, зужитою цитриною.

Розпочинаючи розправу сказали ми, що не будемо сї операти на теоремах, а просто на фактах, належачих вже ниньки до істориї. Фактами сими були меморияли, висилані від часу до часу нашими »заступниками«, або по нашому названю, »рутенцями« до поодиноких мінїстерств від 1848—1871 р. Щоби нас не посуджено о несьвідомість річи або односторонність, наводили ми повисші меморияли або в цїлости в вірнім перекладї, або виймали з них що найголовнїйші і найважнїйші уступи. По кождім наведенім меморияльї робили ми лишень ті заключеня, які давали виправдати ся з тихже основ яко преміс. І до яких же заключень прийшли ми? До тих, яких сподївали ся, кажучи в першій статї розправи, іменно, що ми з нашою полїтикою доброли ся по 23 лїтах до того, що ниньки так, як в 1848. роцї вільно нам опять домагати ся признаня народови нашому сего прав народно-полїтичних, або що ми через »рутеньску« полїтику доброли ся до — зера.

Дальше сказали ми, що огляд полїтики »рутеньскої« буде мати для нас той хосен, що, поставивши собі ясно перед очи, о що, і скільо разів ми у центрального правительства домагали ся, і увидївши, що се центральне прави-

тельство кождого разу, по кождім мемориялї, казало нам вертати з порожним мішком домів ми чей по 23-лїтнім досьвідченю прийдемо до переконаня, що треба нам з полїтикою завернути на иньші стежки. Хосен той ниньки дїйсно вже маємо, бо не лишень ч. читателї »Основи« боронять проґрами 30 послів наших — осягненя рівноуправненя в дорозї конституцийній — але і ті, що колись писали панеґірики для найновійшого мемориялу »Ради рускої львівскої« до мінїстерства ґр. Гогенварта і сторонництва централів в радї державній, і ті панеґіристи ударили ся в наших днях в груди і сказали виразно: »Нам не поможуть нїякі мемориали анї Denkschrift-и!«

Понеже сї послїдні слова були виречені в »Слові« з 14. (26) липня с. р., яко орґанї »рутенцїв« від св. Юра, то ми в повнім праві, сказати ниньки, що проґрама »Основи« прийняла ся уже у нас, побідивши противну проґраму, жебраня ласки у центрального правительства або ради державної. Ми побідили! А побіда ся нам тим милїйша, що до неї дійшли ми без пролитя крови, без терроризма і інтриґ, а простою дорогою переконуваня і доказів на підставі фактів.

Коли »Слово« докорювало нам, з приводу нашої проґрами, яким-то відступництвом від народу нашого, польонофільством або продайностю, то сей докір трафляє ниньки вже єго самого, бо »Слово«, почавши від 14. липня 1871. р. що-до погляду на досихчасову полїтику рутень-

ску, стало вже нашим одномишлеником, не хочемо казати — президентом. Дасть Бог, і другі погляди наші на другі річи падуть не без овочів на Галицку ниву, бо правда переможе всяку неправду.

Алеж вернїмо до предмету, а предметом нашим буде тепер короткий ізвід всего, що до тепер, в попередних артикулах було сказано.

І так почавши від 1. жовтня 1850. року до наших часів списали »заступники« наші 15 мемориялів.

В сих мемориялах просили:

1. О наданє деяким урядникам-Русинам висших становищ;
2. о введенє язика руского до шкіл, урядів і судів;
3. о зреґульованє сервітутів;
4. о підвисшенє дотациї сьвященикам сїльским;
5. о відступленє права накладу і розпродажі учебників руских для шкіл народних Інститутови Ставропиґійскому;
6. о орґанїзацию ґімназий в східній части Галичини;
7. о зложенє комісиї для укладаня учебників руских;
8. о ревізию і випечатанє руского перекладу загально горожаньского закону;
9. о зложенє постійної комісиї до перекладаня всїх законів;
10. о стипендиї для рускої учащої ся молодежи;

11. о політичний поділ Галичини;
12. о справедливше перепроваджуване виборів до сойму краєвого;
13. о зміну ординації виборчої;
14. о ерекцию владичого престола в Станиславові;
15. о зрівнане норм інвентарних;
16. о заведене руского язика в урядах почтових ;
17. о вибудоване капітульного дому у Львові;
18. о заведене інфулатур при обох крилосах;
19. о написи рускі по городах і селах;
20. о реорґанізацию урядової часописи львівскої ;
21. о наданє митрополитови достоїньства тайного радника;
22. о підвисшене дотациї суфраґанови львівскому;
23. о зрівнане материяльного биту парохів львівских;
24. о дефінітивне обсадженє деяких катехитур;
25. о перенесене деяких Русинів-урядників з західної у східну часть Галичини;
26. о перенесене деяких урядників з східної у західну часть Галичини, і другі поменші річи, про котрі »заступники« звичайно ізустно з пп. мінїстрами пересправляли.

Огляньмо тепер до яких позитивних результатів дійшли заступники?

При оглядї результатів мусимо однакож розріжнити користи: 1) обходячі цїлий нарід; 2)

обходячі поодинокі корпораціï або поодинокі особи.

Що-до першої точки, що нарід наш утїшав ся хвилево дуже імаґінерної стійности роспорядженями, дотикаючими язика руского і заведеня єго в школах, урядах і судах, позаяк мінїстерство не дбало нїколи о їх екзекутиву. Окрім 3 катедр на унїверситетї львівскім, на котрих до сеї пори засїдають лишень супленти, язик руский не найшов собі нїгде ширшого приступу. Не згадуючи про народні школи, де наука лишень в матернїй мові удїляною бути може, і до чого не потреба було доперва допрошувати ся ласки у висших сферах, молодїж шкіл середних не є по ниньки обовязана учити ся своєї рідної мови яко предмета науки. Розпорядженя мінїстерияльні, щоби уживати язика руского по урядах і судах в зносинах з сторонами рускими, остали — мертвою буквою на папері. А щож подумати о жаданю про полїтичний подїл Галичини, про той зрілий овоч п. Шмерлїнґа, що самий мав упасти за пазуху Русинам! Іронїя — тай годї!

Більші користи довели ся з »рутеньскої« полїтики деяким корпорациям. Ставропиґійский Інститут і Собор львівских крилошан одержали все, що хотїли. А найбільший хосен припав таки в участи деяким »заступникам« самим, коли підвисшене річної платнї деяким урядникам о 100 або 300 зр. схочемо піднести до значеня хісна.

Ось і всї позитивні результати, шкода тіль-

ко, що не есенціональні, блискотливі на зверх, а гнилі у своєму нутрі!

Коли в своїм часї історія буде згадувала про розвій конституційного житя в Австриї і поспитає, якими користями народно-політичними вдоволяли ся через 23 лїт Русини австрийскі, яко $2^1/_2$ мілїоновий нарід, то зачислить она їх певно в почет мучеників конституційних, і порадить кождому правительству, що не буде могло дати собі раду з своїми народами, заселити коронні краї осадами »рутеньскими«. З другої сторони буде мусїла подивляти нерозум політичний »рутеньских заступників«, що, живучи в конституційній державі, лишили поле конституційне на боцї, а домагали ся прав для народу свого в дорозї адмінїстрацийній. Не єсьмо вправдї певні, чи і на поли конституційнім, в соймі краєвім, були би ми за той час дійшли до красших результатів — се будущина покаже — але за те булибисьмо мали вже ниньки бодай неґативне досьвідченє за собою, котре би нас управняло, станути на становищи такої правнополїтичної опозициї в мінятурі, на якім стоять Чехи в наших днях.

Назвали ми поступованє »заступників« — нерозумом політичним, бо дїйсно годї нам назвати вічний плач, вічне нарїканє і безнастанні жалї на ординацию виборчу иньшим іменем, єсли мимо того всего »заступники« наші при відкритю кождої каденциї соймової з'являли ся in pleno на лавках соймових. Та ще яку сумненьку ролю відгривали они тут! Засуджені на

безвпливову меншість, кидали ся і рвали ся до нїщо незначучої опозиції на словах, а коли хто з противної сторони посудив їх о москвітизм, зараз запоручали свою льояльність, своє рутеньство ad ultimum. Так кумедно а заразом траґічно кінчила ся кожда соймова кампанїя, а по заключеню єї висилано звичайно мемориял, засуджений мінїстерством a priori ad acta.

Не хочемо розберати широко, як шкідливо впливало таке поступованє »заступників« на загал руский. Коли що, то оно причинило ся найбільше до здеморалїзованя нашої інтелїґенциї, до виробленя в неї індеферентизму для справи рускої, до утраченя самопочутя достоїньства народного. Після »рутеньскої« проґрами, мали ми дійти до всего через мінїстерство, а до нїчого о своїх питомих силах. Через те і всї кроки наші полїтичні були і будуть ще довгий час непевні.

Байдужність для справ народних заволодїла в наших часах самими-ж найревнїйшими »заступниками«. Звісний автор послїдної адреси рутеньскої до корони, заінтерпельований через одного з молодших, для чого виступивши з виділу »Ради Русскої львівскої« відтягає ся від полїтичної праці, відповів, як нам запоручано, словами: »Менї Русь нїчого не дала«... А один з сьвятоґеорґієвских »заступників« осьвідчив прилюдно, що як би знав, що в жилах єго хоч капля рускої крови кружить, він би і тую вицідив!... От вам ревність для справи рускої у самих же »заступників«! Тож для того, що Русь небогата, що нїчого вам дати не гідна, для того

маєте ві покидати? Тож для того, що у нас не має десять митр владичих для десятьох сьвятоґеорґієвских, хочете ґїдити з себе останню каплю рускої крови? Ґїдіть, покидайте Русь, она за вами не заплаче, але істория осудить вас по заслузї! От тепер і розуміємо ми красше, задля яких причин завернули ви на московске поле. Почестий вам хоче ся, почестий за жебрачу политику, за те, що зупиняли ви розвій наш народний, де лишень могли! Почестий у нас не доброли ся ви і не доберете ся, бо в самий добрий час здерли ви з себе маску патріотизму.

За байдужностю виробила ся в нас і апатия до рускости. Отсе запоручають нам знову урядники молодші судові, що один з »заступників« не обзиває ся нїколи до них в уряді в рускім слові, а на руску замову, одвічав давнїйше по нїмецки, а тепер по польски... Nota bene що предметом розговору не були нїколи справи урядові. Чи не сором се, чи може такий чоловік оправдати себе перед совістею?

За апатиєю вироджує ся нетолєранция. А скілько примірів такої нетолєранції лишило ся у нас в памяти з послїднього зібраня загального »Ради Русскої львівскої!« Викиньмо »Бесїду Руску« з »Дому Народного«, анатемізуймо »Просьвіту«, »Сїч«, »Основу«... кричали ті-ж »заступники«, а тепер комісия »Дому Народного« вдала ся вже в процес судовий з »Бесїдою Рускою«. Чиж не гарний взорець нетолєранції?

За нетолєранциєю іде визиване противної сторони. »Ви Українцї, ви Основяки«, кричав пе-

ред двома місяцями один настоятель львівскої семинарії; »або відкличте все те, що на ректорат написано в »Основі«, або я вас всїх вижену за фірту...« Другий настоятель віденьскої семинарії виповів вже на все приступ таким людям до Варвареум, котрі стоять в якій-небудь звязи з сторонництвом Лаврівского і Ступницкого... Третий настоятель похвалив ся прилюдно, що знає спосіб, яким би можна знищити украïнофілїзм, говорячи: »Я би казав кождому обголити лоб аж до чівки, схопив би відтак за чуб, взяв шаблю і стяв голову«. Чи не красний потомок Гайнава?

За оскорблюванєм іде безпроґрамність. І дїйсно можна назвати безпроґрамностию те дїланє, на яке приходить нам дивити ся що дня, не іно у Львові, але і на провінциї. Не раз не два, не ми самі але і »Слово« дорікало інституциям як »Матиця« і »Дім Народний« за їх безчинність.

І дїйсно, аж сум зберає, дивлячи ся, як маєтки наші народні або безхосенно лежать, або переходять в приватні руки. Через якийсь час доходили нас н. пр. жалї, що Інститут Ставропиґійский не стягає навіть чиншів за помешкання від двох лїт загяглих та ще даровує їх чиншовникам; що платні урядники тої-ж институциї, голосуючи в особистих справах, наділяють себе взаїмно річними пенсиями і ремунерациями за чинности, котрі після статуту і присяги кождий член повинен безплатно сповняти... Се справдешне надуживанє добродушности рускої, котре сьвідчить о великім моральнім упадку більшо-

сти членів тої-ж інституції, і стояло би праці раз заглянути на дно тих маніпуляций фінансових.

Але що більше! Безпроґрамність так широко розжила ся у нас, що спитаєш кого-небудь з кліки москвичів рутеньских, як він думає про будучність Руси, яких средств уживати-ме до піднесеня добробиту і просьвіти в народї, а чуєш зараз відповідь: »Що менї там до того, я жию з дня на день — без проґрами. Інституції наші сплять, а я би мав брати ся до праці?...«

За безпроґрамностию виробляє ся брак характеру політичного. За примірами не далеко і глядати. І так запоручано нам також, що, коли рускі члени анкети угодової зійшли ся на переднараду в ділї кондифікованя законів для рівноуправненя, і коли піднїс хтось питанє непотрібне, в якім язицї (чи польскім чи рускім) заберати голос в анкетї, один з »заступників« подавав пайсердечнїйшу раду, щоби в імени рускої сторони промовляти тамже по — польски! Другі члени тої-ж анкети, зачисляючі себе до роду »заступників« і ісповідуючі тим самим теорию о тожсамости народу нашого з московским, підносили, коли прийшло о означенє, кілько нас Русинів є на божім сьвітї, руки свої на затвердженє правди: нас Русинів є 15 мілїонів і ми становимо нарід, окремішний як від польского так і московского. От і характер вам! На улици інакше, в судї інакше, в Юрі інакше, в Видїлї краєвім інакше, інакше в соймі, інакше перед мінїстром, інакше в душі, інакше на словах!

А що сказати про гіпокризию! На соборчику деканальнім — адін народ; а у колятора на покоях — porządkiewicz non plus ultra! Не москвітизму, православія, але і роду свого рускогo випре ся!

Ось, до чого ми доброли ся по 23 лїтах? Позитивного хісна нї за копійчину: народу не просьвітили, не вполли в него самопочутя народнього, лишили єго без помочи... а самі загнули руки, хилимо ся, куди треба, та вижидаємо, щоб якийсь Deus ex machina висвободив нас з нашої біди, а лучше сказати — з нашої сонливости »рутеньскої«.

Ось, до чого ми доброли ся!

1871.

DK
508
.7
V34

Vakhnianyn, Natal'
Prychynky do istoryi
ruskoi spravy v Halychyni

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY